

Militarization and the Role of Military Attaché Wives in Supporting Thai Defense Diplomacy

Preechaya Yossomsak ^a

Article Info

Article history:

Received May 26, 2026.

Revised June 12, 2026.

Accepted June 29, 2026.

Keywords:

Defence Diplomacy,
militarization, feminization,
housewifization, military
attaché wives

Abstract

This qualitative research examines and analyzes the role of military attaché wives in supporting Thailand's preventive diplomacy policy. The study employed in-depth interviews with 15 military attaché wives and document analysis. The research objectives were to: (1) explore the roles and functions of military attaché wives in both formal and informal diplomatic activities; (2) analyze how wives participate in social networking and support military operations; and (3) examine the impacts of these roles on their personal and family lives.

The research findings reveal significant dynamics of militarization processes in the context of Thailand's preventive diplomacy, which have dissolved the boundaries between operational spaces (public sphere) and family or personal life (private sphere) through two interconnected mechanisms: feminization and housewifization. It is femininity itself, understood as a set of socially constructed attributes including warmth, hospitality, and cultural grace, that is militarized and strategically channeled to serve the objectives of preventive diplomacy. The wives, in this sense, function as the vessels through which this militarized

femininity is performed and deployed in social and diplomatic spaces. Simultaneously, in the dimension of housewifization, wives' caregiving roles are extended from their families to the military family which encompass diverse groups of military personnel, including military attaché husbands, government officials visiting from abroad, and exchange military cadets. Additionally, they manage their homes as informal diplomatic spaces.

The convergence of these two processes creates what may be termed "feminine-domestic diplomacy," which securitizes skills and labor categorized as "women's work" and "housework" by incorporating them into the apparatus of state security and preventive diplomacy. However, the expansion of these roles results in loss of personal freedom, increased physical and emotional labor burdens, and lack of formal recognition, despite wives' significant contributions to the success of preventive diplomacy policy.

^a Lecturer, Faculty of Political Science, Ramkhamhaeng University, Bangkok 10240, Thailand. E-mail: preechayakirdchok@gmail.com

ยุทธากิวัตต์กับบทบาทของภริยาผู้ช่วยทูตทหารในการสนับสนุนการทูตเชิงป้องกันของไทย

ปรีชญา ยศสมศักดิ์^a

Article Info

Article history:

Received 26 พฤษภาคม 2569.

Revised 12 มิถุนายน 2569.

Accepted 29 มิถุนายน 2569.

คำสำคัญ:

การทูตเชิงป้องกัน, ยุทธากิวัตต์, การทำให้เป็นหญิง, การทำให้เป็นแม่บ้าน, ภริยาผู้ช่วยทูตทหาร

Abstract

งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งศึกษาและวิเคราะห์บทบาทของภริยาผู้ช่วยทูตทหารในการสนับสนุนนโยบายการทูตเชิงป้องกันของไทย โดยใช้กรอบแนวคิดการยุทธากิวัตต์ (militarization) การทำให้เป็นหญิง (feminization) และการทำให้เป็นแม่บ้าน (housewifization) เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ การศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกภริยาผู้ช่วยทูตทหารจำนวน 15 ราย ประกอบกับการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง วัตถุประสงค์ของการวิจัยคือ (1) สำรวจบทบาทและหน้าที่ของภริยาผู้ช่วยทูตทหารในกิจกรรมทางการทูตทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (2) วิเคราะห์วิธีการที่ภริยามีส่วนร่วมในการสร้างเครือข่ายทางสังคมและการสนับสนุนการดำเนินงานทางทหาร และ (3) ศึกษาผลกระทบของบทบาทดังกล่าวต่อชีวิตส่วนตัวและครอบครัว

ผลการวิจัยเผยให้เห็นพลวัตที่สำคัญของกระบวนการยุทธากิวัตต์ในบริบทการทูตเชิงป้องกันของไทย ที่ได้สลายเส้นแบ่งระหว่างพื้นที่ในการปฏิบัติการกิจ (พื้นที่สาธารณะ) และครอบครัวหรือชีวิตส่วนตัว (พื้นที่ส่วนตัว) ผ่านกลไกสองประการที่ทำงานร่วมกัน คือ การทำให้เป็นหญิง และการทำให้เป็นแม่บ้าน กล่าวคือ ในมิติการทำให้เป็นหญิง ภริยาถูกนำมาใช้ในการส่งเสริมและสนับสนุนอำนาจในการโน้มน้า (soft power) ในการทูต

เชิงป้องกันผ่านทักษะทางสังคมและวัฒนธรรมที่ถูกกำหนดว่าเป็นคุณลักษณะของผู้หญิง เช่น การสร้างบรรยากาศที่เป็นมิตร การสื่อสารข้ามวัฒนธรรม และการเป็นทูตวัฒนธรรมในพื้นที่สาธารณะ ขณะเดียวกัน ในมิติการทำให้เป็นแม่บ้าน ภริยาถูกขยายบทบาทการดูแลจากครอบครัวไปสู่การดูแลกำลังพลหลากหลายกลุ่ม ได้แก่ สามัญผู้ช่วยทูตทหาร ข้าราชการที่มาดูงานในต่างประเทศ และนักเรียนทหารแลกเปลี่ยน รวมถึงการจัดการบ้านให้เป็นพื้นที่การทูตไม่เป็นทางการ

การทำงานร่วมกันของกระบวนการทั้งสองทำให้เกิดสิ่งที่การศึกษานี้เรียกว่า "การทูตผ่านความเป็นหญิงและความเป็นแม่บ้าน" (Feminine-Domestic Diplomacy) ที่แปลงทักษะและแรงงานที่ถูกจัดประเภทเป็น "งานผู้หญิง" และ "งานบ้าน" ให้กลายเป็นเครื่องมือทางยุทธศาสตร์ที่สนับสนุนนโยบายความมั่นคงของรัฐ อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของบทบาทดังกล่าวส่งผลให้เกิดการสูญเสียเสรีภาพส่วนตัว ภาระแรงงานที่เพิ่มขึ้นทั้งทางกายและอารมณ์ และการขาดการยอมรับอย่างเป็นทางการ แม้ว่าการขยายตัวของภริยาจะมีส่วนสำคัญต่อความสำเร็จของนโยบายการทูตเชิงป้องกัน.

^a อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพมหานคร 10240 ไทย E-mail: preechayakirdchok@gmail.com

1. บทนำ

ในยุคที่ความมั่นคงระหว่างประเทศมีความซับซ้อนและพลวัตมากขึ้น แนวคิดเกี่ยวกับการป้องกันประเทศได้พัฒนาไปไกลกว่าการพึ่งพาขีดความสามารถทางทหารแต่เพียงอย่างเดียว การใช้กำลัง (Hard Power) ในฐานะเครื่องมือหลักของรัฐในการกำกับดูแลความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเริ่มถูกตั้งคำถามมากขึ้น โดยเฉพาะภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่การใช้กำลังทหารในการแก้ไขข้อขัดแย้งกลายเป็นประเด็นถกเถียงทางจริยธรรมในเวทีระหว่างประเทศ กองทัพในหลายประเทศจึงปรับทิศทางนโยบายโดยหันมาใช้เครื่องมือทางการทูตสาธารณะผ่านกลไกทางทหารมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติการบรรเทาทุกข์ การฝึกอบรมทางทหารระหว่างประเทศ หรือการแลกเปลี่ยนบุคลากรทางทหาร ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการนำเครื่องมือทางการทูตสาธารณะมาใช้เพื่อขับเคลื่อนนโยบายการทูตเชิงป้องกัน

แนวคิดการทูตเชิงป้องกัน (Defence Diplomacy) หรือการทูตด้านกลาโหม (Military Diplomacy) จึงกลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่รัฐใช้ในการปกป้องผลประโยชน์ด้านความมั่นคง โดยหัวใจของการทูตเชิงป้องกันคือการบูรณาการเครื่องมือทางการทูตและการทหารเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างความไว้วางใจและเสริมสร้างเสถียรภาพความมั่นคงระหว่างประเทศ ซึ่งแนวคิดนี้จะแตกต่างจากแนวคิดทางการทหารแบบดั้งเดิมที่เน้นการสร้างพันธมิตร การสะสมอาวุธ หรือการเตรียมกำลังรบเป็นหลัก ตัวแสดงสำคัญที่ขับเคลื่อนการทูตเชิงป้องกันในระดับปฏิบัติการคือผู้ช่วยทูตฝ่ายทหาร (Defense Attaché) ซึ่งมีหน้าที่ดำเนินความสัมพันธ์ด้านความมั่นคงและการทหารทั้งในระดับระหว่างประเทศและระดับบุคคล รักษาความสัมพันธ์อันดีกับประเทศเจ้าบ้าน และแสวงหาแนวทางที่จะนำมาซึ่งผลประโยชน์แห่งชาติในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ (Winger, 2014; Geneva Center for the Democratic Control of Armed Force, 2007)

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าการศึกษาทางวิชาการได้ให้ความสนใจกับบทบาทของผู้ช่วยทูตทหารในฐานะตัวแสดงหลักของการทูตเชิงป้องกันเป็นอย่างดี แต่บทบาทของภรรยาผู้ช่วยทูตทหารยังคงถูกมองข้าม ทำให้เกิดช่องว่างทางวิชาการ (research gap) ที่สำคัญในการทำความเข้าใจภาพรวมที่สมบูรณ์ของการทูตเชิงป้องกัน ทั้งนี้ผู้วิจัยพบว่างานวิจัยที่ใกล้เคียงกับช่องว่างทางวิชาการสามารถแบ่งได้เป็นสองกลุ่มหลัก กลุ่มแรกคืองานศึกษาบทบาทของภรรยาทหารในบริบทภายในประเทศ โดยเฉพาะงานของ ซินเธีย เอ็นโล (Cynthia Enloe) ที่ชี้ให้เห็นว่าภรรยาทหารมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนกองทัพผ่านแรงงานที่มองไม่เห็นและไม่ได้รับค่าตอบแทน ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อความพร้อมและประสิทธิภาพของกองกำลัง (Enloe, 2000, pp. 153-197; 2007, pp. 63-93; 2014, pp. 125-173) รวมถึงงานของ ทวีเคราะห์กระบวนการยุทธศาสตร์ชีวิตของภรรยาทหารและบทบาทในการผลิตซ้ำทางสังคม (social reproduction) ที่คำจูนสถาบันทหาร (Oliver, 2020) กลุ่มที่สองคืองานศึกษาบทบาทของภรณานักการทูต (diplomatic spouses) ที่แสดงให้เห็นว่าตั้งแต่ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ภรณานักการทูตมีบทบาทสำคัญในการจัดการงานสังคม สร้างความสัมพันธ์กับบุคคลสำคัญในประเทศเจ้าบ้าน และทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชาติในพื้นที่ที่ไม่เป็นทางการ (Wood, 2020) ตลอดจนงานการส่งเสริมการทูตผ่านกิจกรรมทางวัฒนธรรมและการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนนักการทูต (Gingras, 2024) แม้ทั้งงานวิจัยทั้งสองกลุ่มจะให้ข้อมูลที่มีคุณค่า แต่ต่างก็มีข้อจำกัดของตนเอง กล่าวคือ งานกลุ่มแรกมุ่งเน้นบริบทภายในประเทศโดยไม่ได้ขยายไปสู่มิติการทูตระหว่างประเทศ ขณะที่งานกลุ่มที่สองเน้นการทูตพลเรือนโดยไม่ได้อธิบายบริบทเฉพาะของการทูตทางทหาร ดังนั้น ภรรยาผู้ช่วยทูตทหารซึ่งดำรงอยู่ในจุดตัดระหว่างโลกทางการทหารและโลกทางการทูตจึงยังคงเป็นพื้นที่ที่ขาดการศึกษาอย่างจริงจัง

งานวิจัยชิ้นนี้จึงมีเป้าหมายในการทำความเข้าใจบทบาทของภรรยาผู้ช่วยทูตทหารที่จำเป็นต้องอาศัยมุมมองทางสตรีนิยม (feminist lens) เป็นเครื่องมือหลักในการวิเคราะห์ โดยเฉพาะนักวิชาการสตรีนิยมในสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ตั้งคำถามสำคัญว่า ผู้หญิงอยู่ที่ไหนในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และทฤษฎีที่มีอยู่ได้รวมเอาประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงไว้ด้วยหรือไม่ (Enloe, 2014, pp. 6-13) คำถามเหล่านี้ตั้งอยู่บนฐานความเชื่อว่าชายและหญิงรับรู้และมีประสบการณ์ทางสังคมที่แตกต่างกัน มุมมองจากฝั่งใดฝั่งหนึ่งจึงไม่เพียงพอต่อการอธิบายความเป็นจริงของโลก การบูรณาการมุมมองสตรีนิยมเข้ากับการศึกษาความมั่นคงระหว่างประเทศจึงไม่เพียงช่วยเพิ่มความเข้าใจในประเด็นด้านความมั่นคง แต่ยังท้าทายโครงสร้างอำนาจที่หลักให้ผู้หญิงตกอยู่ในบริเวณชายขอบ (Sjoberg, 2010, pp. 1-6) และเปิดเผยให้เห็นว่าบรรทัดฐานและลำดับชั้นทางเพศมีบทบาทสำคัญในการกำหนดและดำเนินนโยบายความมั่นคงของรัฐ โดยที่ทฤษฎีกระแสหลักอย่างทฤษฎีสถิตนิยมมักมองข้ามมิตินี้ไป (Tickner, 2014, pp. 3-16)

ในบริบทนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าการใช้แนวคิดยุทธาภิวัตน์ (Militarization) เป็นกรอบแนวคิดหลักในการวิเคราะห์จะช่วยอธิบายได้ว่ากองทัพอาศัยผู้หญิงในฐานะแรงงานทั้งในพื้นที่สาธารณะและควบคุมชีวิตของผู้หญิงในพื้นที่ส่วนตัวเพื่อให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของกองทัพ กล่าวคือ กองทัพพึ่งพาผู้หญิงในหลายบทบาทและหลายสถานะ ทั้งผู้หญิงที่อยู่ภายในโครงสร้างทหารโดยตรง เช่น พยาบาลทหารและทหารหญิง และผู้หญิงที่อยู่ชายขอบของสถาบัน เช่น พนักงานบริการทางเพศ (sex workers) ที่ถูกจัดการและควบคุมโดยกองทัพเพื่อรักษาขวัญกำลังใจของกำลังพล รวมไปถึงภรรยาทหารซึ่งถูกคาดหวังให้แบกรับแรงงานที่มองไม่เห็นในพื้นที่ส่วนตัวเพื่อค้ำจุนการปฏิบัติงานของสถาบันทหาร บทบาทเหล่านี้แม้จะมีลักษณะแตกต่างกัน แต่ล้วนสะท้อนให้เห็นว่ากองทัพใช้ประโยชน์จากผู้หญิงอย่างเป็นระบบโดยไม่จำกัดอยู่เพียงในพื้นที่การรบ ในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาบทบาทของภรรยาผู้ช่วยทูตทหารในฐานะแรงงานที่ไม่เป็นทางการซึ่งดำรงอยู่ในจุดตัดระหว่างพื้นที่ส่วนตัวของครอบครัวและพื้นที่สาธารณะของการทูตระหว่างประเทศ (Enloe, 2000, pp. 153-197) ภรรยาผู้ช่วยทูตทหารจึงตกอยู่ในสถานะที่ซับซ้อนเป็นพิเศษ เนื่องจากพวกเธอต้องเผชิญกับการทับซ้อนของบรรทัดฐานทางสังคมภายในกองทัพ พิธีการทางการทูต ภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น และความสัมพันธ์ภายในครอบครัวพร้อมกันในคราวเดียว บทบาทของพวกเธอจึงเป็นจุดตัดที่สำคัญระหว่างพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ ระหว่างการทหารและการทูต และระหว่างโครงสร้างอำนาจทางเพศกับการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งในกรณีของประเทศไทย แม้กองทัพไทยจะไม่มีฐานทัพในต่างประเทศเช่นเดียวกับสหรัฐอเมริกาหรือประเทศมหาอำนาจอื่นๆ แต่กองทัพไทยส่งผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารไปประจำการในต่างประเทศทั่วโลก โดยในปี พ.ศ. 2567 มีผู้ช่วยทูตทหารไทยประจำอยู่ใน 25 ประเทศ รวมจำนวนทั้งสิ้น 68 นาย (Directorate of Intelligence, 2024) และภรรยาของผู้ช่วยทูตทหารเหล่านี้ต่างต้องติดตามไปประจำการด้วย ทำให้การศึกษารoles บทบาทของพวกเธอเป็นหน้าต่างสำคัญในการทำความเข้าใจมิติที่ถูกมองข้ามของการดำเนินนโยบายการทูตเชิงป้องกันของไทย

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บทบาทของภรรยาผู้ช่วยทูตทหารในการสนับสนุนนโยบายการทูตเชิงป้องกันของไทยภายใต้กรอบแนวคิดยุทธาภิวัตน์ โดยอาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกภรรยาผู้ช่วยทูตทหารจำนวน 15 ราย ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าแรงงานที่ถูกจัดประเภทว่าเป็น "งานของผู้หญิง" ทั้งในพื้นที่สาธารณะผ่านกระบวนการทำให้เป็นหญิง (feminization) และในพื้นที่ส่วนตัวผ่านกระบวนการทำให้เป็นแม่บ้าน (housewifization) ถูกแปลงให้กลายเป็นทรัพยากรทางการทูตที่ไม่เป็นทางการซึ่งค้ำจุนการดำเนินนโยบายการทูตเชิงป้องกันโดยที่รัฐและกองทัพไม่ต้องจ่ายต้นทุนที่แท้จริง ข้อค้นพบเหล่านี้ไม่เพียงเติมเต็ม

ช่องว่างทางวิชาการในการศึกษาการทูตเชิงป้องกัน แต่ยังเปิดเผยให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมทางเพศสภาพที่ฝังลึกอยู่ในโครงสร้างของสถาบันทหารและนโยบายความมั่นคงของไทย

2. การทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดและพัฒนาการของการทูตเชิงป้องกัน

การทูตเชิงป้องกัน (Defence Diplomacy) หรือการทูตด้านกลาโหม (Military Diplomacy) ปรากฏขึ้นครั้งแรกในช่วงปลายทศวรรษ 1990 ในเอกสารยุทธศาสตร์ของกระทรวงกลาโหมสหราชอาณาจักร โดยมีจุดเริ่มต้นจากความพยายามของประเทศยุโรปตะวันตกในการใช้ความร่วมมือทางทหารช่วยให้ประเทศยุโรปตะวันออกปฏิรูปได้อย่างมีประสิทธิภาพหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียต (Cotty & Forster, 2004, pp. 5-11) การทูตเชิงป้องกันคือการใช้ทรัพยากรทางการทหารและการทูตเพื่อส่งเสริมเป้าหมายด้านนโยบายต่างประเทศและความมั่นคงแห่งชาติ ผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น การเจรจาทางทหาร การฝึกซ้อมร่วม และการแลกเปลี่ยนบุคลากร โดยมีเป้าหมายหลักคือการสร้างความเชื่อมั่น ลดความตึงเครียด และสร้างพันธมิตรทางยุทธศาสตร์ (Drab, 2018) นอกจากนี้ยังสามารถแบ่งออกได้เป็นแบบปฏิบัติการ (pragmatic) ที่มุ่งรักษาสถานะเดิม และแบบเปลี่ยนแปลง (transformative) ที่มุ่งปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โดยรัฐในเอเชียส่วนใหญ่ดำเนินนโยบายในแบบแรก (Tan, 2012) ในขณะที่อีกมุมมองหนึ่งแบ่งการทูตเชิงป้องกันออกเป็นสามมิติ ได้แก่ การสร้างความไว้วางใจ การส่งเสริมความสัมพันธ์พลเรือนกับทหาร และการเสริมสร้างขีดความสามารถด้านการรักษาสันติภาพ (Cotty & Forster, 2004)

การทูตเชิงป้องกันยังถูกอธิบายว่าเป็นเครื่องมือสร้างอำนาจในการโน้มน้า (Soft Power) ผ่านกิจกรรมทางทหารที่ถ่ายทอดแนวคิดและค่านิยมข้ามพรมแดน โดยเฉพาะในกลุ่มชนชั้นนำทางการทหารที่สามารถแปลงแนวคิดร่วมกันไปสู่นโยบายได้โดยตรง (Winger, 2014) สอดคล้องกับหลักฐานที่พบว่าแม้แต่กิจกรรมวัฒนธรรมทางทหาร เช่น การแสดงวงโยธวาทิต Royal Edinburgh Military Tattoo ก็ช่วยสร้างโอกาสการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการกับบุคคลสำคัญทั่วโลก ควบคู่กับแสนยานุภาพด้านอาวุธที่ช่วยเสริมความน่าเชื่อถือ (The Defence Committee, 2023) ในระดับปฏิบัติ กิจกรรมด้านมนุษยธรรมและการฝึกอบรมทางทหารช่วยปรับภาพลักษณ์ของกองทัพให้เป็นมิตรมากขึ้นและสามารถเปลี่ยนคู่ปรปักษ์ที่อาจเกิดขึ้นให้กลายเป็นพันธมิตรได้ (Kaaradag, 2017) อย่างไรก็ตาม การใช้อำนาจละมุนทางทหารที่ไม่เหมาะสมอาจให้ผลตรงกันข้าม ดังกรณีสหรัฐอเมริกาหลังเหตุการณ์ 9/11 ที่การใช้กำลังทหารมากเกินไปส่งผลให้เกิดความรู้สึกต่อต้านในระดับนานาชาติ โดยเสนอแนะว่าควรบูรณาการการดำเนินงานของกระทรวงกลาโหมเข้ากับนโยบายต่างประเทศและใช้แนวทางพหุภาคีมากขึ้น (Diez, 2010) ทั้งนี้แม้ชนชั้นนำในหลายประเทศจะเห็นพ้องกันถึงความสำคัญของการทูตเชิงป้องกัน แต่ส่วนใหญ่ยังคงเข้าใจแนวคิดนี้จากมุมมองการทูตแบบดั้งเดิมเป็นหลัก (Bueno, 2023)

บทบาทและหน้าที่ของผู้ช่วยทูตทหาร และการทูตเชิงป้องกันของไทย

ผู้ช่วยทูตฝ่ายทหาร (Military/Defence Attaché) คือเจ้าหน้าที่ทางการทูตที่ได้รับการแต่งตั้งจากกระทรวงกลาโหมให้ประจำการในสถานเอกอัครราชทูตต่างประเทศ โดยมีบทบาทแตกต่างจากนักการทูตพลเรือนที่ดูแลมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมโดยรวม ผู้ช่วยทูตทหารมุ่งเน้นที่การรักษาผลประโยชน์ทางทหารของรัฐโดยเฉพาะ ความรับผิดชอบหลักของผู้ช่วยทูตทหารสามารถสรุปได้ห้าด้าน ได้แก่ (1) สร้างและรักษาความสัมพันธ์ระหว่างกองทัพของประเทศตนกับกองทัพของประเทศเจ้าบ้าน (2) ติดตามและรวบรวมข่าวสารด้าน

ความมั่นคงเพื่อประกอบการตัดสินใจดำเนินนโยบาย (3) ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาทางทหารแก่เอกอัครราชทูตและเจ้าหน้าที่สถานทูต (4) ประสานงานการตอบสนองทางทหารและความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมในสถานการณ์วิกฤต และ (5) ส่งเสริมเสถียรภาพในภูมิภาคผ่านการสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือระหว่างประเทศ เช่น บทบาทในโครงการความร่วมมือเพื่อสันติภาพขององค์การสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือ (North Atlantic Treaty Organization: NATO) ที่มีส่วนสำคัญในการสร้างเสถียรภาพของภูมิภาคยุโรปตะวันออกและคาบสมุทรบอลข่าน (Geneva Center for the Democratic Control of Armed Force, 2007; Drab, 2018)

สำหรับประเทศไทย การส่งผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารไปประจำการในต่างประเทศมีพัฒนาการยาวนานนับตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ในปี 1913 เมื่อมีการแต่งตั้งร้อยเอกหม่อมเจ้าอมรทัต กฤดากร เป็น "ผู้ช่วยทูตในราชการทหารบก" เพื่อสานสัมพันธ์ไมตรีกับฝ่ายพันธมิตรหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การทูตทางทหารของไทยมีบทบาทสำคัญในการช่วยให้ไทยพ้นจากสถานะประเทศผู้แพ้สงคราม โดยรัฐบาลไทยใช้คณะทูตทหารพิเศษเพื่อโน้มน้าวให้ประเทศสัมพันธมิตรยอมรับว่าการประกาศสงครามมิใช่เจตนาของไทยแต่เกิดจากแรงกดดันของญี่ปุ่น ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายต่างประเทศไทยที่ยึดมั่นในความเป็นเอกราชและ ราชอาณาจักรนิยม (Winichakul, 1994) ในยุคสงครามเย็น การทูตเชิงป้องกันของไทยขยายตัวอย่างรวดเร็วภายใต้นโยบาย "ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด" ที่ดำเนินความสัมพันธ์กับมหาอำนาจหลายฝ่ายสลับกันไปตามบริบท (Chambers, 2023) จนกระทั่งวิกฤตเศรษฐกิจปี 1997 ทำให้ต้องระงับและยุบสำนักงานผู้ช่วยทูตทหารในหลายประเทศชั่วคราว ก่อนจะฟื้นตัวและขยายเครือข่ายอีกครั้ง โดยในปี 2567 มีผู้ช่วยทูตทหารไทยประจำอยู่ใน 25 ประเทศ รวมทั้งสิ้น 68 นาย (Directorate of Intelligence, 2024)

ในปัจจุบัน การทูตเชิงป้องกันของไทยดำเนินภายใต้วิสัยทัศน์ "มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน" และรัฐธรรมนูญหมวด 5 มาตรา 52 โดยมุ่งเน้น 4 ด้านหลัก ได้แก่ การฝึกอบรมทางทหาร การแลกเปลี่ยนด้านการศึกษาวิชาทหาร การปฏิบัติการรักษาสันติภาพ และการสร้างสัมพันธ์ในระดับผู้นำกองทัพ (Chambers, 2023) ทั้งนี้ตามข้อบังคับกระทรวงกลาโหมว่าด้วยการทูตฝ่ายทหาร พุทธศักราช 2527 ข้อ 24 ได้กำหนดหน้าที่ของผู้ช่วยทูตทหารไว้อย่างชัดเจน ครอบคลุมตั้งแต่การเป็นผู้แทนกองทัพในพิธีต่าง ๆ การเป็นที่ปรึกษาแก่เอกอัครราชทูต การสังเกตการณ์และประสานงานด้านกิจการทหาร ไปจนถึงการส่งเสริมความสัมพันธ์และอำนวยความสะดวกแก่เจ้าหน้าที่ทางทหารที่เดินทางเข้าประเทศเจ้าบ้าน อย่างไรก็ตาม วิชัย ชูเชิด (Chucherd, 2023) ชี้ให้เห็นว่าการดำเนินนโยบายการทูตเชิงป้องกันของไทยยังมีอุปสรรคสำคัญ ได้แก่ การขาดกรอบนโยบายและวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน การขาดการบูรณาการเชิงยุทธศาสตร์ กิจกรรมความร่วมมือที่ไม่สอดคล้องกับการรักษาผลประโยชน์แห่งชาติในบางกรณี และการขาดมาตรฐานในการคัดเลือกและพัฒนาบุคลากรสำหรับงานด้านการทูตเชิงป้องกัน

สิ่งที่น่าสังเกตคือบทบาทของผู้ช่วยทูตทหารไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการประสานงานทางทหารอย่างเป็นทางการเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมมิติการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ต้องอาศัยการสนับสนุนจากเครือข่ายใกล้ชิด โดยเฉพาะกลุ่มสมรซึ่งมีส่วนสำคัญในการสร้างบรรยากาศและเงื่อนไขที่เอื้อต่อความสำเร็จของภารกิจทางการทูต สิ่งนี้สะท้อนแนวคิดที่ว่า เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นเรื่องส่วนตัว (the international is personal) กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไม่ได้ดำเนินอยู่เพียงในระดับรัฐหรือในพื้นที่ทางการเมืองเท่านั้น แต่ยังซึมแทรกเข้าสู่ชีวิตส่วนตัวและความสัมพันธ์ในครอบครัวของผู้ที่เกี่ยวข้อง (Enloe, 2014, pp.343-359) วรรณกรรมในส่วนถัดไปจึงมุ่งสำรวจบทบาทของกลุ่มสมรในงานด้านการทูตเพื่อทำความเข้าใจมิติที่ถูกมองข้ามของการดำเนินนโยบายการทูตเชิงป้องกัน

บทบาทของคู่สมรสในงานด้านการทูตและความมั่นคง

บทบาทในพื้นที่สาธารณะในฐานะทูตวัฒนธรรม

ภรรยา นักการทูตมีส่วนสำคัญต่อการดำเนินงานทางการทูตมาอย่างยาวนาน โดยทำหน้าที่เรียนรู้ภาษา ประเพณี และพิธีการทางการทูต รวมถึงทำงานอาสาสมัครในชุมชนท้องถิ่น โดยไม่มีตำแหน่งทางการหรือได้รับค่าตอบแทน เพราะเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมตำแหน่งงานของสามี (Wood, 2005; 2020) บทบาทดังกล่าวปรากฏชัดในกรณีท่านผู้หญิงเวลลิงตัน กู ที่ใช้มรดกทางวัฒนธรรมและทักษะส่วนตัวในการสร้างเครือข่ายกับผู้มีอิทธิพลในพื้นที่ที่ไม่เป็นทางการ ช่วยเพิ่มช่องทางทางการทูตของจีนในแบบที่การทูตอย่างเป็นทางการทำได้ยาก (Shi, 2024) ในบริบทไทย การเลือกฉลองพระองค์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในการเสด็จเยือนต่างประเทศก็มีนัยทางการทูตที่ชัดเจน แสดงให้เห็นว่าสตรีในฐานะตัวแทนรัฐสามารถสื่อสารนโยบายต่างประเทศผ่านพื้นที่ทางวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Nopprasert, 2023)

ส่วนในบริบททางด้านการทหาร กรณีศึกษากองทัพสหรัฐชี้ให้เห็นว่า กองทัพมีความคาดหวังให้ภรรยาทหารในต่างประเทศทำหน้าที่เป็นทูตวัฒนธรรมอย่างไม่เป็นทางการ ช่วยลดอุปสรรคทางวัฒนธรรมและส่งเสริมความเข้าใจร่วมกัน (Segal, 2024) การมีส่วนร่วมของภรรยาทหารในกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมยังช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ทวิภาคีและทำให้กองทัพมีภาพลักษณ์ที่เป็นมนุษย์มากขึ้น (Harrell, 2001) โดยเฉพาะในช่วงสงครามเย็นที่ครอบครัวทหารอเมริกันในต่างประเทศทำหน้าที่เป็นทูตอย่างไม่เป็นทางการผ่านบทบาทของภรรยาในการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ส่วนตัวอย่างบ้านพัก โบสถ์ และโรงเรียน ซึ่งช่วยสร้างภาพลักษณ์ให้สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่มีไมตรีจิตและสนับสนุนสันติภาพ (Alvah, 2007) นอกจากนี้ มีงานวิจัยที่พบว่าเพศสภาพของคู่สมรสหรือความเป็นหญิงยังช่วยเปิดช่องทางยุทธศาสตร์พิเศษที่ผู้ชายเข้าถึง โดยเฉพาะในสังคมอนุรักษนิยม (Allen, 2018) ภรรยาของนักการทูตยังมีบทบาทเป็นตัวกันชนที่มีประสิทธิภาพในการเจรจาแบบพหุภาคี เนื่องจากบทสนทนาในวงภรรยาทำให้ทุกฝ่ายเปิดใจมากกว่า และเครือข่ายที่สร้างขึ้นช่วยให้สามีดำเนินปฏิสัมพันธ์ทางการทูตได้สะดวกยิ่งขึ้น (Shahid, 2021) รวมถึงบทบาทในการมอบของขวัญ การจัดเลี้ยงอาหาร และการต้อนรับแขก ล้วนเป็นเครื่องมือที่ช่วยสร้างบรรยากาศเอื้อต่อการเจรจา (Wood, 2005)

บทบาทในพื้นที่ส่วนตัวในฐานะ "หลังบ้าน"

นอกจากบทบาทในพื้นที่สาธารณะ บทบาทของภรรยาในพื้นที่ส่วนตัวก็มีความสำคัญไม่แพ้กัน การต้อนรับแขกในบ้านพักกลายเป็นส่วนสำคัญของพิธีการทางการทูตตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 เนื่องจากการเจรจาอย่างไม่เป็นทางการที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมักเกิดขึ้นภายในบ้าน ความคาดหวังของรัฐบาลที่มีต่อภรรยา นักการทูตในการสร้างและรักษาบรรยากาศดังกล่าวจึงมีสูงตามไปด้วยกัน (Enloe, 2014, pp. 40-41) สำหรับกองทัพ ในกรณีของสหรัฐฯ เมื่อกองทัพเปลี่ยนจากการเกณฑ์ทหารมาเป็นการรับสมัครอาสาสมัครในช่วงกลางศตวรรษที่ 20 กองทัพก็เริ่มตระหนักว่าคุณภาพชีวิตของครอบครัวมีความสำคัญต่อศักยภาพของกำลังพล (Alt, 2016, p. 20) ดังนั้นกองทัพสหรัฐฯจึงพยายามสร้างชุมชนในฐานทัพต่างประเทศ ให้มีความเป็นอเมริกันเห็นได้จากการนำเข้าสิ่งอำนวยความสะดวกครบครันแบบที่วิถีของชาวอเมริกันพึงมี ซึ่งการดูแลสวัสดิการของทหารและการให้ความสำคัญกับการสร้างสภาพแวดล้อมในฐานทัพนี้สะท้อนว่า กองทัพ

ตระหนักดีว่าบรรยากาศภายในบ้านส่งผลโดยตรงต่อการปฏิบัติงานของทหารในพื้นที่ภายนอก (Enloe, 2014, p. 142)

นอกจากนี้ กองทัพยังมีความคาดหวังที่ชัดเจนต่อบทบาทของภรรยาทหาร กล่าวคือ "ภรรยาทหารที่ดี" ควรตระหนักว่าความสำเร็จในหน้าที่การงานของสามีคือสิ่งสำคัญที่สุด พึงมองตนเองในฐานะ "ภรรยาของกองทัพ" มากกว่าภรรยาของสามีเพียงคนเดียว และถือว่าการดูแลสามีเป็นการแสดงออกซึ่งความรักชาติ ไม่ใช่เพียงหน้าที่ส่วนตัว ภายใต้ความคาดหวังเหล่านี้ ภรรยาจึงถูกวางให้รับผิดชอบงานภายในบ้านทั้งหมดในฐานะ "นางฟ้าของบ้าน" ที่บริหารจัดการทุกอย่างได้อย่างราบรื่นโดยไม่กลายเป็นภาระของสามีผู้เป็นทหาร (Enloe, 2000, pp. 162-163; 2014, pp. 89-92)

ปัญหาและความท้าทายที่คู่สมรสต้องเผชิญ

แม้ภรรยาทหารและนักการทูตจะมีบทบาทสำคัญต่อภารกิจของรัฐ แต่บทบาทดังกล่าวกลับนำมาซึ่งต้นทุนส่วนบุคคลที่สูงและมักถูกมองข้าม ทั้งนี้เพราะครอบครัวทหารมีลักษณะเฉพาะที่ถูกหล่อหลอมด้วยวัฒนธรรมองค์กรทางทหารที่เน้นลำดับชั้น การบังคับบัญชา และระเบียบวินัย กองทัพทำให้ครอบครัวกลายเป็นหน่วยพื้นฐานของสถาบัน โดยกำหนดให้งานของสามีกลายเป็นงานของภรรยาไปด้วย สิ่งเหล่านี้เปรียบได้กับกลไกของกองทัพที่ขยายการควบคุมเข้าสู่พื้นที่ส่วนตัวของครอบครัว (Enloe, 2000, pp. 153-197) ซึ่งภายใต้โครงสร้างลักษณะนั้น การที่ผู้หญิงถูกกำหนดให้อยู่ในบทบาทแม่บ้านและภรรยาที่สมบูรณ์แบบอาจก่อให้เกิดความรู้สึกกว้างเปล่าและอึดอัด ซึ่งเรียกว่า "ปัญหาที่ไม่มีชื่อ" (the problem that has no name) สะท้อนให้เห็นว่าครอบครัวที่ดูสมบูรณ์แบบภายนอกไม่ได้หมายความว่าผู้หญิงจะมีความสุขหรือได้ใช้ศักยภาพของตนเองอย่างเต็มที่ (Friedan, 1963) ความไม่พอใจดังกล่าวนำไปสู่การเคลื่อนไหวในกลางทศวรรษ 1980 เมื่อกลุ่มภรรยา นักการทูตและภรรยาทหารในหลายประเทศเริ่มเรียกร้องการรับรองสถานะ ค่าตอบแทน และสวัสดิการจากรัฐอย่างเป็นทางการ โดยตระหนักว่าบทบาทของตนมีความสำคัญต่อภารกิจของรัฐไม่น้อยไปกว่าบทบาทของสามี (Enloe, 2014, pp. 188-196) การเคลื่อนไหวดังกล่าวสอดคล้องกับขบวนการเรียกร้องค่าจ้างให้กับงานบ้าน (Wages for Housework) ในทศวรรษ 1970 ที่วิพากษ์ว่างานบ้านมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจและสมควรได้รับการยอมรับและค่าตอบแทนเช่นเดียวกับแรงงานประเภทอื่น (Federici, 2012) ในระดับนโยบาย ปัญหาครอบครัวทหารส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ผู้กำหนดนโยบายขาดความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตจริงของทหารและครอบครัว (Harrell, 2001) ขณะที่กองทัพสหรัฐอเมริกาเลือกแก้ปัญหาโดยการพัฒนาฐานทัพรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า "the lily pad" ซึ่งไม่อนุญาตให้คู่สมรสติดตามไปประจำการด้วย สะท้อนให้เห็นว่ากองทัพมองคู่สมรสเป็นทั้งทรัพยากรและปัจจัยเสี่ยงไปพร้อมกัน และเลือกจัดการความซับซ้อนดังกล่าวด้วยการกีดกันออกจากพื้นที่ทางทหารแทนที่จะแก้ไขโครงสร้างที่เป็นต้นเหตุ (Enloe, 2014, pp. 145-146)

3. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

แนวคิดยุทธการิวัตน์ (Militarization)

คำว่า "ยุทธการิวัตน์" เป็นการแปลคำว่า Militarization ที่มุ่งสื่อถึงกระบวนการจัดระเบียบทางสังคมที่บูรณาการค่านิยม อุดมการณ์ และแนวปฏิบัติทางทหารเข้าสู่มิติการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม จนนำไปสู่การจัดลำดับความสำคัญที่พึงพากองทัพเป็นหลัก (Pongsawat, 2017) โดยยุทธการิวัตน์มีความหมายแตกต่างจากกำลังทางทหาร (Military Power) ที่หมายถึงอิทธิพลของรัฐหนึ่งเหนืออีกรัฐผ่านขีดความสามารถทางทหาร

และยุทธานิยม (Militarism) ที่หมายถึงปรากฏการณ์ทางสังคมจิตวิทยาที่ส่งเสริมคุณค่าของกำลังทหาร โดยยุทธาภีวตน์คือการระบวนการสร้างและระดมทรัพยากรทางทหารซึ่งเกิดขึ้นได้ในหลายรูปแบบ ตั้งแต่เชิงรับ เชิงรุก ภายใน เชิงรุกภายนอก แบบก้าวร้าว ไปจนถึงแบบจักรวรรดินิยม (Naidu, 1985) ยุทธาภีวตน์เกิดขึ้นทั้งในรัฐมหาอำนาจและรัฐกำลังพัฒนาแต่มีลักษณะต่างกัน โดยรัฐมหาอำนาจมักดำเนินยุทธาภีวตน์ที่มุ่งเน้นภายนอก ขณะที่รัฐกำลังพัฒนามักดำเนินยุทธาภีวตน์ที่มุ่งเน้นภายใน (Thee, 1977) นอกจากนี้ยุทธาภีวตน์ยังประกอบด้วยสามมิติ ได้แก่ ด้านวัตถุ ด้านการเมือง และด้านสังคม (Bayer, 2023)

อย่างไรก็ตาม ยุทธาภีวตน์ไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่เป็นผลจากความตั้งใจของกองทัพในการแสวงหาความร่วมมือจากประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงและคู่สมรสของทหาร กองทัพได้สร้างวาทกรรมและกลไกจูงใจให้พวกเธอมองว่าการสนับสนุนกองทัพคือการแสดงออกถึงความรัก ความจงรักภักดี และหน้าที่ของพลเมืองดี ผ่านวิธีการต่าง ๆ เช่น การกำหนดนิยามความเป็นหญิงที่พึงประสงค์ การมอบรางวัลและสถานะเพื่อสร้างแรงจูงใจ การจัดลำดับชั้นระบุคุณลักษณะของภรรยา ตลอดจนการหล่อหลอมให้สังคมมองว่าบทบาทการเป็นผู้สนับสนุนนั้นเป็นสัญชาตญาณตามธรรมชาติของผู้หญิง (Enloe, 2000; Enloe, 2007; Harrison & Laliberté, 1994; Basham, 2013) ทั้งนี้ สิ่งที่ถูกทำให้เป็นทหารได้ก็ย่อมสามารถหลุดพ้นจากกระบวนการนี้ได้ จึงกล่าวได้ว่าตัวตนและบทบาทของผู้หญิงจึงเป็นทั้งผลผลิตและเงื่อนไขที่กำหนดความเป็นไปของยุทธาภีวตน์ไปพร้อม ๆ กัน

สำหรับประเทศไทย งานศึกษายุทธาภีวตน์ส่วนใหญ่มุ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทหารกับการเมือง โดยปัจจัยภายนอกอย่างเหตุการณ์ในอินโดจีนช่วงสงครามเย็นกระตุ้นให้เกิดยุทธาภีวตน์ในหลายรูปแบบ เช่น การรัฐประหาร การขยายอำนาจทหารสู่ด้านเศรษฐกิจ และการเพิ่มจำนวนองค์กรกึ่งทหาร (Chinwanno, 1985) ขณะที่ยุทธาภีวตน์ของไทยยังมาจากความพร้อมเชิงสถาบันและความเข้มแข็งทางอุดมการณ์ภายในประเทศที่เอื้อให้ทหารเข้ามามีบทบาทในการเมืองไทย (Klinsuk & Suwunwijitr, 2021) ดังเห็นได้จากการรัฐประหารของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ในปี 2014 ที่เกิดจากช่องว่างความแตกแยกภายในพรรคการเมือง (Singkaew, 2022) และนำไปสู่การสถาปนาและสืบทอดอำนาจผ่านรัฐธรรมนูญปี 2560 (Praditduang, 2022) นอกจากนี้ยุทธาภีวตน์ยังขยายตัวสู่มิติไซเบอร์หลังรัฐประหาร โดยไซเบอร์สเปซถูกเปลี่ยนให้กลายเป็น "digital panopticon" ที่ก่อให้เกิดการเซนเซอร์ตนเองและการปฏิบัติตามความคาดหวังของรัฐ (Laungaramsri, 2016)

อย่างไรก็ดี งานศึกษายุทธาภีวตน์ในไทยยังขาดการวิเคราะห์เชิงเพศสภาพ โดยเฉพาะบทบาทของผู้หญิงและการผลิตซ้ำระเบียบทางเพศภายใต้กระบวนการดังกล่าว งานวิจัยนี้จึงมุ่งอุดช่องว่างดังกล่าวด้วยการบูรณาการกรอบแนวคิดการทำให้เป็นหญิง การทำให้เป็นแม่บ้าน และกลไกทางจิตวิทยา เพื่ออธิบายว่าบทบาทของภรรยาผู้ช่วยทูตทหารไทยถูกจัดวาง ทำให้ชอบธรรม และฝังตัวในชีวิตประจำวันอย่างไร ผ่านกระบวนการการทำให้เป็นหญิงในพื้นที่สาธารณะและการทำให้เป็นแม่บ้านในพื้นที่ส่วนตัว ซึ่งทั้งสองกระบวนการนี้ทำงานร่วมกับอำนาจวินัยในการค้ำจุนความมั่นคงของรัฐและการทูตเชิงป้องกันของไทยอย่างต่อเนื่อง

การทำให้เป็นหญิง (Feminization)

การทำให้เป็นหญิง เป็นแนวคิดที่อธิบายกระบวนการที่สถาบัน อาชีพ หรือบทบาทต่างๆ กลายเป็นพื้นที่ของผู้หญิงมากขึ้น ทั้งในแง่การเพิ่มขึ้นเชิงปริมาณของผู้หญิงในพื้นที่ที่เดิมครอบงำโดยผู้ชาย (England, 2010;

Bradley, 2009) และในแง่การเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพที่ทักษะอย่างการสื่อสาร การดูแล และความเห็นอกเห็นใจ ถูกจัดว่าเป็นงานโดยธรรมชาติของผู้หญิง ซึ่งนำไปสู่การลดทอนมูลค่าแรงงานและลดอำนาจต่อรอง (Standing, 1999; Gilligan, 1993)

ในบริบทยุทธศาสตร์ ภาระงานการทำให้เป็นหญิงทำงานควบคู่กับการทำให้เป็นชาย โดยกำหนดให้ผู้ชายเป็น "ผู้ปกป้อง" และผู้หญิงเป็น "ผู้ถูกปกป้อง" การสร้างภาพผู้หญิงและเด็กในฐานะ "ผู้บริสุทธิ์ที่ต้องได้รับการปกป้อง" ถูกใช้เป็นเหตุผลทางการเมืองเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการใช้กำลังทหาร ขณะที่บทบาทที่ถูกทำให้เป็นหญิงในกองทัพ เช่น งานพยาบาล งานธุรการ หรืองานสนับสนุน ถูกมองว่ามีคุณค่าน้อยกว่าการรบในสมรภูมิ (Enloe, 2000; Enloe, 2016; Golan, 1997; Svedberg, 2021) สอดคล้องกับผลการศึกษาที่พบว่าในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้หญิงที่ทำงานโรงงานผลิตอาวุธถูกจำกัดให้อยู่ในตำแหน่งที่ถูกมองว่ามีทักษะน้อยกว่าและได้รับค่าจ้างต่ำกว่าผู้ชาย และยังคงรับผิดชอบงานบ้านและการดูแลครอบครัวควบคู่กันไปด้วย (Lutz, 2001) นอกจากนี้ การศึกษาที่ครอบคลุม 153 ประเทศยังยืนยันว่ายุทธศาสตร์ตอกย้ำโครงสร้างชายเป็นใหญ่ทั้งในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ โดยการเพิ่มค่าใช้จ่ายทางทหารมักมาพร้อมกับการลดบริการทางสังคม ซึ่งส่งผลกระทบต่อผู้หญิงมากกว่าและนำไปสู่ความเหลื่อมล้ำทางเพศที่กว้างขึ้นในด้านค่าจ้าง โอกาสการจ้างงาน และการมีส่วนร่วมทางการเมือง (UN Women, 2022)

การทำให้เป็นแม่บ้าน (Housewifization)

แนวคิดการทำให้เป็นแม่บ้าน เป็นแนวคิดที่อธิบายว่าโครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมืองโลกผลักดันให้ผู้หญิงถูกจำกัดให้อยู่ในบทบาท "แม่บ้าน" ที่ครอบคลุมการผลิตซ้ำในสามมิติ ได้แก่ การผลิตซ้ำทางชีววิทยา การสร้างและเสริมกำลังแรงงาน และการผลิตซ้ำทางสังคมและอุดมการณ์ (Mies, 1986) งานบ้านถูกทำให้กลายเป็นคุณสมบัติทางธรรมชาติของผู้หญิงที่ทำด้วยความรัก มากกว่าจะถูกมองว่าเป็นแรงงานที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ ทำให้ระบบทุนนิยมสามารถดูดซับแรงงานของผู้หญิงโดยไม่ต้องจ่ายค่าตอบแทนที่แท้จริง (Federici, 2012)

ในกรณีของกองทัพ ปฏิเสธไม่ได้ว่ากองทัพคาดหวังให้ภรรยาทหารช่วยดูแลความพร้อมทั้งทางร่างกายและจิตใจของกำลังพล ด้วยเชื่อว่าความมั่นคงภายในครอบครัวจะเป็นรากฐานสำคัญที่ช่วยให้ภารกิจของกองทัพดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้กองทัพไม่ได้ใช้วิธีบังคับโดยตรง แต่เลือกใช้กลไกทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อหล่อหลอมบทบาทความเป็นเพศหญิงที่ต้องรับผิดชอบงานภายในบ้าน (Enloe, 2000; Enloe, 2014) การแบ่งบทบาทหน้าที่ดังกล่าวสะท้อนถึงการแบ่งงานกันทำตามกรอบเพศภาวะแบบดั้งเดิมที่เอื้อประโยชน์ต่อการรักษาสถาบันทหาร โดยกองทัพจะให้การยอมรับภรรยาที่สนับสนุนสามีอยู่เบื้องหลังผ่านการดูแลครอบครัว ด้วยการสร้างวาทกรรมเปรียบเทียบภรรยาเป็นสองกลุ่ม คือ "เมียดีดิดย" ซึ่งหมายถึงภรรยาที่ดีตามอุดมคติของกองทัพ คอยจัดการงานบ้านได้อย่างไร้ที่ติเพื่อส่งเสริมความก้าวหน้าในอาชีพของสามี และ "เมียติดเบียร์" ซึ่งถูกใช้เรียภรรยาที่มีลักษณะตรงกันข้ามและไม่เป็นไปตามค่านิยมของกองทัพ

ไม่เพียงเท่านั้น ภาระงานการทำให้เป็นแม่บ้านในปัจจุบันได้ขยายตัวออกไปเกินขอบเขตครัวเรือน โดยงานผลิตซ้ำแรงงาน (reproductive labor) ได้เปลี่ยนผ่านจากระบบงานในบ้านสู่พื้นที่สาธารณะและตลาดแรงงาน (Glenn, 1992) และขยายความหมายการดูแลออกไปสู่ชุมชนโดยรวมผ่านแนวคิด "การเป็นแม่โดยผู้อื่น" ที่เปลี่ยนบทบาทแม่บ้านจากการดูแลลูกในครอบครัว ไปสู่ระบบการดูแลคนในชุมชนร่วมกันและการขับเคลื่อนสังคม ซึ่งทำให้งานของแม่เชื่อมโยงกับโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจในวงกว้าง นอกเหนือจาก

ความสัมพันธ์ทางสายเลือด(othermothering) (Collins, 1994) และการเป็นแม่โดยผู้อื่น ไม่ได้หมายถึงแรงงานกายภาพอย่างการป้อนข้าว ซักผ้า หรือดูแลความปลอดภัยเท่านั้น แต่เป็นงานที่ต้องแบกรับและขับเคลื่อนด้วยงานทางด้านอารมณ์อย่างเข้มข้นใน 3 ระดับ ได้แก่ การแสดงผิวเผิน (surface acting) คือการเปลี่ยนแปลงเฉพาะการแสดงออกภายนอก การแสดงในระดับลึก (deep acting) คือ การพยายามเปลี่ยนแปลงอารมณ์ที่แท้จริงภายในให้สอดคล้องกับอารมณ์ที่ต้องแสดงออก และสุดท้ายคือการสร้างกฎให้กับอารมณ์(feeling rules) ตามบรรทัดฐานทางสังคม (Hochschild, 2003)

นอกจากนี้ ลักษณะสำคัญของการทำให้เป็นแม่บ้านคือการที่ผู้หญิงยังต้องแบกรับ "กะที่สอง" (the second shift) อันหมายถึง การทำงานบ้านหลังกลับจากงานนอกบ้าน ทำให้มีเวลาพักผ่อนน้อยกว่าผู้ชายถึง 5.7 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ (Hochschild & Machung, 2012) ในกรณีของภรรยาทหาร ความท้าทายเหล่านี้ยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นจากการแยกกันอยู่ การย้ายที่อยู่บ่อยครั้ง และการขาดเครือข่ายสนับสนุนทางสังคม ทำให้มีอัตราการซึมเศร้าและวิตกกังวลสูงกว่าผู้หญิงทั่วไปอย่างมีนัยสำคัญ (Guérin, 2024; De Burgh, 2011; Franz, 2020; Shaul Kimhi, 2013; Bird, 1999; Offer, 2011; Craig, 2011; Folbre, 2001) โดยกองทัพแม้จะพึ่งพาแรงงานของภรรยา แต่กลับมองสวัสดิการและบริการสุขภาพจิตที่จำกัด โดยเฉพาะเมื่ออยู่ต่างประเทศ (Enloe, 2000, pp. 166-170; Blaisure, 2012; Eaton, 2008; Sharp, 2015)

กลไกทางอำนาจที่ทำงานในระดับความคิด

เพื่ออธิบายว่าเหตุใดบทบาทของภรรยาผู้ช่วยทูตทหารจึงดำรงอยู่และผลิตซ้ำตัวเองได้อย่างต่อเนื่องโดยไม่ต้องอาศัยการบังคับโดยตรง งานวิจัยนี้บูรณาการกรอบแนวคิดสามชุดเข้าด้วยกัน ชุดแรกคืออำนาจวินัย (disciplinary power) ที่อธิบายว่าอำนาจของรัฐสมัยใหม่ไม่ได้ทำงานผ่านการบังคับโดยตรง แต่ซึมแทรกเข้าสู่ร่างกาย นิสัย และกิจวัตรประจำวันผ่านสามกลไก ได้แก่ การเฝ้าระวังแบบลำดับชั้น (hierarchical observation) การพิพากษาเชิงบรรทัดฐาน (normalizing judgment) และการตรวจสอบ (examination) ซึ่งมีเป้าหมายในการผลิต "ร่างกายได้บงการ" (docile bodies) ที่ยินยอมปฏิบัติตามความคาดหวังของสถาบัน โดยไม่ต้องมีผู้บังคับตลอดเวลา (Foucault, 1977) ชุดที่สองคือแนวคิดการสร้างความเป็นจริงทางสังคม (social construction of reality) ที่อธิบายว่าความเป็นจริงทางสังคมเกิดจากกระบวนการสามขั้นตอน ได้แก่ การทำให้เป็นภายนอก (externalization) การทำให้เป็นวัตถุ (objectivation) และการทำให้เป็นภายใน (internalization) ทำให้สถาบันและบทบาทภายในดูมีความชอบธรรมและเป็นธรรมชาติ จนบุคคลรับความเป็นจริงที่สร้างขึ้นนั้นกลับมาเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ตนเอง (Berger & Luckmann, 1991) ชุดที่สามคือแนวคิดฮาบิตุส (habitus) ที่อธิบายว่าอุปนิสัยที่ฝังลึกในร่างกายและการรับรู้ของปัจเจก เกิดจากการสังสมประสบการณ์ทางสังคมและกำกับการปฏิบัติอย่างไม่รู้ตัว ผ่าน "การหยั่งรู้ในเกม" (sense of the game) ที่ทำให้บุคคลรู้โดยสัญชาตญาณว่าควรกระทำอย่างไรในสนามสังคมที่ตนดำรงอยู่ และผ่านแบบแผนท่าทางที่ฝังตัวในร่างกาย (body hexis) ที่ทำให้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการแบ่งแยกตามเพศถูกแสดงออกผ่านร่างกายจนกลายเป็นธรรมชาติ (Bourdieu, 1990)

4. ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenological Qualitative Research) โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interviews) แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured

interviews) เป็นเครื่องมือหลักในการเก็บข้อมูล ซึ่งประกอบด้วยแนวคำถามปลายเปิดที่กำหนดไว้ล่วงหน้าในประเด็นหลัก ได้แก่ กระบวนการคัดเลือกและฝึกอบรม บทบาทในพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว ปัญหาและอุปสรรค และการรับรู้ของภรรยาต่อบทบาทของตนเองภายใต้กรอบยุทธศาสตร์ โดยเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลขยายความและเล่าประสบการณ์ได้อย่างอิสระ มีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (purposive sampling) ได้แก่ อดีตภรรยาผู้ช่วยทูตทหารและภรรยาผู้ช่วยทูตทหารที่ยังปฏิบัติหน้าที่อยู่ จำนวน 15 คน ครอบคลุมภรรยาผู้ช่วยทูตทหารบก ทหารเรือ และทหารอากาศ

งานวิจัยนี้มีขอบเขตการศึกษาที่ชัดเจนใน 3 ด้าน ได้แก่

ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งศึกษาเฉพาะบทบาทของภรรยาผู้ช่วยทูตทหารในการสนับสนุนการทูตเชิงป้องกันผ่านกรอบแนวคิดยุทธศาสตร์ โดยเน้นกระบวนการทำให้เป็นหญิงและการทำให้เป็นแม่บ้าน ไม่ครอบคลุมบทบาทของคู่สมรสในบริบทอื่นของนโยบายความมั่นคง ตัวอย่างคำถามสัมภาษณ์ เช่น ท่านได้รับการกำหนดภารกิจหรือพันธกิจใดอย่างเป็นทางการจากกองทัพหรือสถานเอกอัครราชทูตในการปฏิบัติหน้าที่ในต่างประเทศ? ในฐานะภรรยาผู้ช่วยทูตทหาร ท่านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทางการทูตและการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างไรบ้าง?

ขอบเขตด้านวิธีการ ใช้ระเบียบวิธีเชิงคุณภาพเพื่อทำความเข้าใจประสบการณ์เชิงอัตวิสัยของผู้ให้ข้อมูล โดยดำเนินการสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัวสำหรับผู้ที่อยู่ในประเทศไทย และผ่านช่องทางออนไลน์สำหรับผู้ที่ยังปฏิบัติหน้าที่ในต่างประเทศ นอกจากนี้ยังใช้การศึกษาจากเอกสารเพิ่มเติม เช่น เอกสารฝึกอบรมเตรียมความพร้อมและข่าวจากเว็บไซต์กองทัพ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์แก่นสาร (thematic analysis) โดยเชื่อมโยงประเด็นที่ค้นพบเข้ากับกรอบแนวคิดยุทธศาสตร์และการทูตเชิงป้องกันของไทย และเนื่องจากจำนวนกลุ่มตัวอย่าง 15 ท่าน การวิจัยนี้จึงไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อสรุปอ้างอิงไปยังประชากรทั้งหมด แต่มุ่งให้ความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่ศึกษา

ขอบเขตด้านพื้นที่ ครอบคลุมภรรยาผู้ช่วยทูตทหารไทยที่เคยประจำการในภูมิภาคเอเชีย ยุโรป อเมริกา และโอเชียเนีย ไม่รวมภูมิภาคแอฟริกา ตะวันออกกลาง และอเมริกาใต้ ทั้งนี้ผู้วิจัยคำนึงถึงจริยธรรมการวิจัยอย่างเคร่งครัด ได้แก่ การขอความยินยอมก่อนสัมภาษณ์ การใช้นามแฝงและไม่ระบุแหล่งที่มาเพื่อปกป้องความเป็นส่วนตัว และการรักษาความลับของข้อมูล

5. อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการทูตเชิงป้องกันของไทยดำเนินอยู่บนกลไกที่ซับซ้อนและมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า กล่าวคือ กระบวนการทำให้เป็นหญิงและการทำให้เป็นแม่บ้านทำงานเชื่อมโยงและเสริมแรงซึ่งกันและกัน จนก่อให้เกิดสิ่งที่งานวิจัยนี้เสนอเป็นแนวคิดใหม่ว่า "การทูตผ่านความเป็นหญิงและความเป็นแม่บ้าน" (Feminine-Domestic Diplomacy) ซึ่งหมายถึงกระบวนการที่แรงงานซึ่งถูกจัดประเภทว่าเป็นงานของผู้หญิงที่ถูกแปลงให้กลายเป็นแรงงานแห่งความรัก (labor of love) ที่ทำด้วยความสมัครใจในนามของความรักและหน้าที่ภรรยา มากกว่าที่จะถูกมองว่าเป็นแรงงานที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจและการเมือง (Federici, 2012) และ งานบ้านถูกแปลงให้กลายเป็นทรัพยากรทางการทูตที่ไม่เป็นทางการ โดยที่แรงงานเหล่านั้นไม่เคยถูกนับรวมในระบบอย่างเป็นทางการ แต่กลับเป็นรากฐานที่จำเป็นให้ภารกิจการทูตเชิงป้องกันดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง กองทัพและรัฐจึง

สามารถระดมและใช้ประโยชน์จากแรงงานของภรรยาได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยไม่ต้องจ่ายต้นทุนที่แท้จริง โดยกระบวนการดังกล่าวเริ่มต้นจากขั้นตอนการคัดเลือกไปสู่การปฏิบัติหน้าที่ในสนามจริง อย่างเป็นขั้นตอนดังนี้

กระบวนการคัดเลือกและฝึกอบรม: การระดมและหล่อหลอมแรงงานอย่างเป็นระบบ

กระบวนการยุทธศาสตร์ชีวิตเริ่มผสมผสานผู้หญิงเข้ามาในโครงสร้างการทูตเชิงป้องกันตั้งแต่ขั้นตอนการคัดเลือกและฝึกอบรมผู้ช่วยทูตฝ่ายทหาร โดยนายทหารผู้สมัครต้องยื่นใบสมัครพร้อมกับประวัติของภรรยา ซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์จำนวน 10 ใน 15 รายระบุว่าตนเลือกใส่ข้อมูลความสามารถพิเศษหรืองานอดิเรกโดยเน้นคุณลักษณะที่สะท้อนถึงความเป็นหญิงและความเป็นแม่บ้านที่ดี เช่น ความสามารถด้านการทำอาหาร ลงในใบสมัครแม้ทำได้เพียงเล็กน้อย เพราะเข้าใจว่านั่นคือสิ่งที่กรรมการอยากเห็น สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับและการผลิตซ้ำโครงสร้างการแบ่งงานตามเพศที่วางภรรยาไว้ในบทบาทสนับสนุนที่เสริมสร้างความสำเร็จในการทำงานของสามี ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงการใช่วิธีการนำเสนอตนเองให้สอดคล้องกับความคาดหวังของสถาบันที่มีอำนาจ ซึ่งเป็นการตอกย้ำและผลิตซ้ำแนวคิดการแบ่งงานตามเพศในระดับโครงสร้าง ไม่เพียงเท่านั้น ในขั้นตอนการสอบสัมภาษณ์ก็สะท้อนให้เห็นถึงการขยายตัวของยุทธศาสตร์ชีวิตพื้นที่พลเรือน (Thee, 1977) โดยเฉพาะในช่วงรัฐบาล คสช. ภรรยาผู้ช่วยทูตทหารบกจำนวน 2 รายได้รับคำถามว่า "คุณจะทำอย่างไรถ้าภรรยาของคุณถูกจับกุมในระหว่างการปฏิบัติหน้าที่" คำถามดังกล่าวไม่ได้ต้องการทดสอบความรู้ทางการเมือง แต่ทดสอบความยินดีที่จะปกป้องระบอบการปกครองทหารและทักษะในการสร้างกรอบความคิดเชิงบวก การที่ภรรยาอ้างอิงถ้อยแถลงของ คสช. และเพลง "คืนความสุขให้ประเทศไทย" ในการตอบคำถาม แสดงให้เห็นว่ากระบวนการยุทธศาสตร์ชีวิตประสบความสำเร็จในการใช้วัฒนธรรมร่วมสมัยเป็นเครื่องมือให้การรัฐประหารดูเป็นเรื่องปกติ

กระบวนการคัดเลือกนี้สะท้อนว่า "กระบวนการยุทธศาสตร์ชีวิต" ได้แทรกซึมจากสถาบันที่เป็นทางการเข้าสู่ชีวิตประจำวันและความสัมพันธ์ส่วนบุคคล โดยผูกโยงความก้าวหน้าของสามีเข้ากับบทบาทของภรรยา ซึ่งส่งผลให้การแต่งงานกับทหารเท่ากับการเข้าสู่สถาบันทหารโดยปริยาย (Enloe, 2000; 2014, p. 141) กองทัพใช้ประโยชน์จาก "ภาพเหมารวมทางเพศ" ในการแบ่งงานอย่างเป็นระบบ ให้ทหารชายรับผิดชอบการทูตที่เป็นทางการ ส่วนภรรยาหญิงรับผิดชอบงานสนับสนุนและการทูตวัฒนธรรมที่ไม่เป็นทางการ (Sjoberg, 2013, p.258) ประเด็นสำคัญคือ พฤติกรรมของภรรยาไม่ได้เกิดจากการตีความโครงสร้างชายเป็นใหญ่ด้วยตนเอง แต่เป็นความจงใจของกองทัพที่ออกแบบกลไกการคัดเลือก (เช่น การส่งประวัติภรรยา การสัมภาษณ์เจาะลึก) เพื่อส่งสัญญาณและสร้างความยินยอมพร้อมใจจากภายใน (Internalized Consent) กองทัพไม่ได้ใช้การบังคับโดยตรง แต่ใช้อำนาจวินัย (Foucault, 1977, 200-209) ควบคุมให้ภรรยาทำกับดูแลตนเองให้สอดคล้องกับความคาดหวังจนรู้สึกว่าการ "เลือกเองอย่างเสรี" ข้อค้นพบนี้จึงชี้ชัดว่า กองทัพคือผู้ริเริ่มและออกแบบกลไกเชิงยุทธศาสตร์เพื่อเปลี่ยนเรื่องการเมืองให้กลายเป็นเรื่องส่วนตัวอย่างเป็นระบบ (Enloe, 2000, p.3-4)

หลังการคัดเลือก ภรรยาผู้ช่วยทูตทหารต้องเข้าอบรม 3 ระยะที่ตอกย้ำการแบ่งงานตามเพศและแนวคิดยุทธศาสตร์ชีวิต โดยระยะแรกเป็นการแยกอบรมตามเหล่าทัพ นายทหารจะเน้นด้านยุทธศาสตร์และความมั่นคง ส่วนภรรยาจะเน้นด้านมารยาทและการทูตฝ่ายสตรี ระยะที่สองเน้นการทำงานบูรณาการข้ามเหล่าทัพ และระยะที่สามเป็นการอบรมร่วมกับกระทรวงการต่างประเทศเพื่อสร้าง "ทีมประเทศไทย" แนวคิดนี้สะท้อนถึงการสร้างอุดมการณ์รัฐแบบรวมศูนย์ที่นำหลักการทหารมาใช้ ทั้งความเป็นเอกภาพในการบังคับบัญชาและการมีจุดประสงค์เดียว โดยกำหนดให้เจ้าหน้าที่และครอบครัวต้องจงรักภักดี เชื่อฟัง และขับเคลื่อนผลประโยชน์ของชาติไปใน

ทิศทางเดียวกัน ปรากฏการณ์นี้แสดงให้เห็นว่ากระบวนการยุทธากิวัตน์ไม่ได้จำกัดอยู่แค่การเพิ่มกำลังพล แต่รวมถึงการขยายวิธีคิดและรูปแบบปฏิบัติการแบบทหารเข้าสู่สถาบันพลเรือนและสมาชิกในครอบครัวด้วย (Lutz, 2001)

ภรรยาผู้ช่วยทูตทหารกับกระบวนการทำให้เป็นหญิงในการทูตเชิงป้องกัน

ภรรยาผู้ช่วยทูตทหารไม่ได้เป็นเพียงผู้ติดตาม แต่ทำหน้าที่เป็นตัวแสดงทางการทูตที่ไม่เป็นทางการใน 3 ระดับ ได้แก่ พื้นที่ทางการเมือง พื้นที่ทางทหาร และพื้นที่ที่ไม่เป็นทางการ ในพื้นที่ทางการเมือง ภรรยาเข้าร่วมงานพิธีและงานเลี้ยงโดยแสดงออกถึงความเป็นมิตร ความอ่อนโยน และทักษะการสื่อสารที่ถูกผูกโยงกับคุณลักษณะของผู้หญิง ซึ่งช่วยสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการสานสัมพันธ์กับคู่สมรสจากประเทศอื่น ๆ ผู้ให้สัมภาษณ์หลายรายระบุตรงกันว่าวาทสนทนาในงานเลี้ยงมักแยกตามเพศ โดยกลุ่มผู้ชายพูดคุยเรื่องงานและข่าวสาร ขณะที่กลุ่มผู้หญิงสนทนาเรื่องลูก การใช้ชีวิต และสถานที่ท่องเที่ยว แต่บทสนทนาที่ดูเป็นเรื่องสัพเพเหระเหล่านี้เปิดโอกาสให้เกิดการสานสัมพันธ์ที่จะต่อยอดไปสู่ความร่วมมือในอนาคต

ในพื้นที่ทางการเมืองของสมาคมภรรยาผู้ช่วยทูตทหาร (Defense Attaché Spouses Association) ซึ่งจัดกิจกรรมอย่างน้อยเดือนละครั้ง ภรรยาจำนวน 3 ใน 15 รายเคยดำรงตำแหน่งในสมาคม เช่น รองประธาน และเลขานุการ ซึ่งช่วยเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงเครือข่ายเชิงลึก ในขณะที่ภรรยาบางรายใช้เทคนิคการสังเกตและการถามถึงสามีของสมาชิกอื่นเพื่อรวบรวมข้อมูลที่มีคุณค่าเชิงยุทธศาสตร์ ดังที่ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งอธิบายว่า "คำถามที่พี่ชอบใช้ถามประจำคือ สามีเธอเป็นไงบ้าง อยู่ที่ไหน...บางครั้งคุยไปเรื่อย ๆ ภรรยาฝั่งนั้นก็หลุดข้อมูลออกมา เราก็เอาข้อมูลเหล่านั้นกลับไปบอกสามีได้" ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าสมาคมฯ ไม่ได้เป็นเพียงพื้นที่แลกเปลี่ยนวัฒนธรรม แต่ยังเป็นช่องทางในการรวบรวมข้อมูลเชิงยุทธศาสตร์ที่อ่อนไหวซึ่งไม่ปรากฏในระดับทางการเมือง

บทบาทในฐานะทูตวัฒนธรรมปรากฏให้เห็นผ่านสามมิติหลัก ด้านวัฒนธรรม ภรรยาใช้เครื่องแต่งกาย อาหาร และกิจกรรมประเพณีไทย เช่น งานสงกรานต์ เป็นเครื่องมือสร้างภาพลักษณ์และอำนาจในการโน้มน้า (Nye, 1990; 2004) โดย "ความเป็นมิตรแบบไทย" ที่ประกอบด้วยความยิ้มแย้ม ความอ่อนน้อมถ่อมตน และความเป็นกันเอง ทำหน้าที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ช่วยเปิดพื้นที่การสื่อสารข้ามวัฒนธรรม ด้านคุณค่าทางการเมือง ภรรยาทำหน้าที่เป็นแม่บ้านในกิจกรรมที่สะท้อนคุณค่าของสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รวมถึงทำหน้าที่อธิบายและสร้างความชอบธรรมให้กับนโยบายของกองทัพต่อนานาชาติในลักษณะที่นุ่มนวลกว่าการทูตผ่านช่องทางทางการเมือง เพราะเสียงของผู้หญิงที่ดำรงอยู่นอกพื้นที่อำนาจอย่างเป็นทางการมักถูกรับรู้ว่าเป็นความจริงใจส่วนตัวมากกว่าโฆษณาชวนเชื่อของรัฐ (Enloe, 2000, pp. 196-197) ด้านนโยบายต่างประเทศ ภรรยาอาจตัวเป็นกลางต่อความขัดแย้งระหว่างประเทศ เช่น กรณีรัสเซีย-ยูเครน หรืออินเดีย-ปากีสถาน ผ่านการหลีกเลี่ยงการแสดงความคิดเห็นในประเด็นอ่อนไหว ซึ่งสะท้อนนโยบายต่างประเทศไทยแบบ "ไม่หมกมุ่นในลม" ที่รักษาสอดคล้องระหว่างมหาอำนาจ แต่ในบางครั้งก็นำไปสู่ความคลุมเครือทางการทูตที่ทำให้คู่สนทนาต่างชาติรู้สึกว่ายไทยขาดความจริงใจในการแสดงจุดยืน (Busbarat, 2016)

บทบาทในพื้นที่ส่วนตัว: แรงงานที่ถูกซ่อนเร้นภายใต้อุดมการณ์ความรัก

บทบาทของภรรยาในพื้นที่ส่วนตัวประกอบด้วยแรงงานสองระดับที่ทำงานเชื่อมโยงกัน ได้แก่ แรงงานทางกายภาพและแรงงานทางอารมณ์ ในแง่แรงงานทางกายภาพ ภรรยาต้องรับผิดชอบงานจัดการบ้านครัวเรือน

ทั้งหมดตั้งแต่การหาที่พักอาศัย โรงเรียนสำหรับบุตร ตลาด ร้านค้า และโรงพยาบาล ดังที่ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งกล่าวว่า "การไปอยู่ต่างประเทศเหมือนเราไปเริ่มทุกอย่างใหม่หมด...แต่เขามีงานหลักของเขา งานพวกนี้เลยเป็นงานของเราเสียมากกว่า" บทบาทนี้ขยายออกไปสู่การเป็น "ผู้ปกครอง" ดูแลนักเรียนทหารไทยในต่างแดนในช่วงปิดภาคเรียน และในหลายประเทศบ้านพักยังถูกใช้ป็นสำนักงานด้วย ทำให้ภรรยาต้องรักษาความเรียบร้อยและพร้อมรับแขกตลอดเวลา ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งเปิดเผยว่าตนใช้เงินเดือนส่วนตัวในการจัดงานเลี้ยงแขกของสามี แทนที่จะเบิกงบประมาณ เพราะรู้สึกว่ "ลงเรือลำเดียวกันแล้วอะไรช่วยได้เราก็ต้องช่วย" ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่างานบ้านถูกแปลงเป็นคุณสมบัติทางธรรมชาติที่ทำด้วยความรักมากกว่าที่จะถูกมองว่าเป็นแรงงานที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ (Federici, 2012, pp. 16-18)

ในแง่แรงงานทางอารมณ์ ภรรยาต้องรับผิดชอบการจัดการอารมณ์หลายระดับที่ทับซ้อนกัน ทั้งการดูแลสุขภาพจิตของสามีเมื่อเผชิญความกดดัน การดูแลบุตรในการปรับตัวกับสภาพแวดล้อมใหม่ และการดูแลนักเรียนทหารทั้งในเชิงสวัสดิการและการสำรวจทัศนคติ ดังกรณีที่ภรรยารายหนึ่งบินกลับไปดูแลสามีที่ประจำการในต่างประเทศในช่วงโควิดเพราะ "สามีไม่ไหวแล้ว เริ่มเครียด" โดยทิ้งลูกไว้กับยาย ซึ่งสะท้อนว่าเสถียรภาพทางอารมณ์ของสามีถูกมองว่ามีความสำคัญต่อความสำเร็จของภารกิจทางการทูตโดยตรง การดูแลนักเรียนทหารมีความซับซ้อนเป็นพิเศษ เพราะนอกจากการให้ความอบอุ่นแล้ว ภรยายังต้องสังเกตทัศนคติของนักเรียน โดยเฉพาะเมื่อพวกเขาไปศึกษาในประเทศที่มีระบอบประชาธิปไตยเข้มแข็ง ซึ่งอาจขัดแย้งกับแนวคิดที่ไม่สอดคล้องกับกรอบอุดมการณ์ของกองทัพไทย การสร้างสมดุลระหว่างการเป็นผู้ให้ความอบอุ่นและการกำกับทัศนคติต้องอาศัยการทำงานทางอารมณ์ในระดับลึก (deep acting) ที่ภรรยาต้องทำให้ตนเองรู้สึกเป็นมิตรอย่างแท้จริง เพื่อให้นักเรียนไว้วางใจและเปิดเผยความคิดเห็นที่แท้จริง (Hochschild, 1983, pp. 38-42)

งานเหล่านี้แม้จะมีนัยสำคัญเชิงยุทธศาสตร์ต่อรัฐและกองทัพ แต่กลับมามีความสำคัญกับต้นทุนที่สูง ทั้งการต้องลาออกจากงานเพื่อติดตามสามี การสูญเสียความก้าวหน้าในอาชีพ และการเผชิญกับภาวะว่างงานหลังหมดวาระเนื่องจากขาดตลาดแรงงานรองรับ รวมถึงความเหนื่อยล้าทางอารมณ์จากการต้องยิ้มและแสดงความยินดีต้อนรับแม้จะรู้สึกเหนื่อยล้า เพราะ "ถ้าเรานำบึ้งหรือพูดผิดคำเดียวมันจะกระทบไปถึงสามีอีก" ปรากฏการณ์นี้สะท้อนถึงกระบวนการยุทธศาสตร์ที่แทรกซึมเข้าสู่พื้นที่ส่วนตัว โดยเปลี่ยนบ้านพักให้กลายเป็นพื้นที่ภารกิจความมั่นคง และขยายงานดูแลของภรรยาผู้ช่วยทูตทหารจากการดูแลครอบครัวไปสู่คนภายนอก จนเส้นแบ่งระหว่างชีวิตส่วนตัวกับภารกิจทหารเลือนหายไป ทักษะการจัดการบ้านควบคู่กับแรงงานทางกายภาพและอารมณ์ของพวกเธอจึงถูกเปลี่ยนให้เป็นกลไกสำคัญที่คอยโอบอุ้มและขับเคลื่อนการทูตเชิงป้องกัน แม้จะเป็นแรงงานที่มองไม่เห็นและไม่ได้รับการนับรวมในระบบอย่างเป็นทางการก็ตาม (Enloe, 2000; Mies, 1986; Federici, 2012)

กลไกอำนาจที่ทำงานในระดับความคิด

ข้อค้นพบข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงภาระหน้าที่อันหนักหน่วงของภรรยาผู้ช่วยทูตทหาร ทว่าประเด็นสำคัญที่น่าสนใจคือ การยอมจำนนและปฏิบัติตามกรอบของกองทัพโดยไม่มีการคัดค้านชี้ให้เห็นว่ากระบวนการยุทธศาสตร์ในกรณีดังกล่าวไม่ได้ดำเนินไปด้วยการบังคับขู่เข็ญโดยตรง หากแต่ทำงานผ่านกลไกเชิงโครงสร้างที่มีความซับซ้อนและแยบยลจนทำให้การครอบงำของกองทัพดูเป็นเรื่องปกติ (Enloe, 2000, pp. 3-4) ปรากฏการณ์ดังกล่าวนับเป็นผลผลิตเชิงโครงสร้างอันซับซ้อนที่ขับเคลื่อนผ่านกลไกหลายระดับ ไม่ใช่เกิดจากความพึงพอใจหรือความไร้เดียงสาระดับปัจเจก ในแง่หนึ่งการไม่ต่อต้านระบบของภรรายคือการตอบสนองอย่างมีเหตุผลภายใต้กรอบเวลาที่จำกัด โดยความเข้าใจในวัฒนธรรมองค์กรล่วงหน้าประกอบกับการตระหนักว่าบทบาท

นี่เป็นเพียงวาระชั่วคราวระยะเวลา 3 ปี ทำให้พวกเขาดูถูกรอบประสพการณ์ของตนเองว่าเป็นการ "เลือกที่จะทำ" มากกว่าการถูกบังคับ และประเมินว่าการลุกขึ้นมาต่อต้านเชิงโครงสร้างนั้นไม่คุ้มค่า การยอมรับและการกำกับตนเองโดยไม่ต้องรอคำสั่งนี้ ทำงานผ่านกระบวนการทำให้เป็นภายใน (Internalization) ที่ค่อย ๆ เปลี่ยนข้อกำหนดของสถาบันให้กลายเป็นความจริงเชิงวัตถุ (Objective Reality) ที่ดูเป็นธรรมชาติและชอบธรรม (Berger&Luckmann, 1991, pp. 54-61) ผ่านกิจวัตรและบรรทัดฐานของสถาบัน ดังที่ผู้ให้สัมภาษณ์รายหนึ่งกล่าวว่า "ตั้งแต่แต่งงานกับทหารก็รู้อยู่แล้วว่ามันเป็นแบบนี้ ไม่ได้รู้สึกว่าถูกบังคับ แต่รู้อย่างนี้คือสิ่งที่ต้องทำ" ซึ่งสะท้อนว่าการตีกรอบว่าตนเองเลือกเองไม่ได้หมายความว่ามีความรู้สึกอิสระในการเลือกอย่างแท้จริง แต่เป็นผลของกระบวนการทำให้เป็นภายในที่ทำให้ความคาดหวังของกองทัพดูสมเหตุสมผล ยิ่งไปกว่านั้น การไม่ต่อต้านดังกล่าวยังถูกฝังลึกอยู่ในร่างกายและสัญชาตญาณในลักษณะของอุปนิสัยฝังลึก (Bourdieu, 1990, pp. 66-68) ที่เกิดจากการสังเกตและเลียนแบบภรรยาอาวุโส จนทำให้พวกเขากลายเป็นผู้หยั่งรู้ในเกม (Sense of the Game) ที่รู้โดยอัตโนมัติว่าควรวางตัวและจัดการอารมณ์อย่างไร ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำความสัมพันธ์เชิงครอบงำโดยที่ผู้กระทำอาจไม่ตระหนักรู้

แม้ในความเป็นจริง ภรรยาบางรายจะเผชิญความกดดันและมีความกังวลหรือไม่เห็นด้วยในใจกับแนวทางของสถาบัน แต่ในทางปฏิบัติพวกเขาก็ยังคงเลือกที่จะแสดงบทบาทนั้นออกมาอย่างสมบูรณ์แบบต่อหน้าสาธารณชน ความย้อนแย้งและคู่ขัดแย้งภายในเหล่านี้ไม่ได้ทำให้กระบวนการยุทธากิวิวัฒน์อ่อนแอลง ตรงกันข้ามมันกลับเปิดพื้นที่ทางจิตวิทยาให้ภรรยารู้สึกว่าตนยังมีอำนาจในการตัดสินใจและกำหนดรูปแบบการแสดงออก (Žižek, 2008, p. 30) ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่างเพศสภาพตามธรรมชาติกับการถูกอบรมเพื่อผลิตซ้ำความเป็นหญิงเชิงยุทธศาสตร์ หรือความขัดแย้งที่พวกเขาต้องเผชิญในฐานะแรงงานที่มองไม่เห็นเช่น การถูกนิยามเป็นเพียงผู้ติดตามแต่ต้องรับผิดชอบต่อผลลัพธ์ระดับชาติโดยปราศจากคำตอบแทนที่เป็นธรรม การต้องวางตัวเป็นกลางทางการเมืองระหว่างประเทศแต่กลับต้องปกป้องอุดมการณ์รัฐและเหตุการณ์รัฐประหารอย่างแนบเนียน หรือแม้กระทั่งการเป็นผู้ขับเคลื่อนอำนาจในการโน้มน้าวของรัฐผ่านการทุ่มเทร่างกายและแรงงานทางอารมณ์อย่างมหาศาล กลไกยุทธากิวิวัฒน์ในบริบทนี้จึงประสบความสำเร็จในการทำงานอย่างยิ่งยวดเพราะโครงสร้างได้ฝังตัวลึกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการรับรู้ตนเอง จนกระทั่งสร้างเงื่อนไขที่ทำให้ความไม่เห็นด้วยภายในใจ ไม่สามารถแปรเปลี่ยนเป็นการกระทำหรือการต่อต้านเชิงพฤติกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพตั้งแต่แรกเริ่ม

6. สรุปผลการวิจัย: ยุทธากิวิวัฒน์ทางสังคมผ่านพลวัตทางเพศ

งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บทบาทของภรรยาผู้ช่วยทูตทหารในการสนับสนุนนโยบายการทูตเชิงป้องกันของไทยภายใต้กระบวนการยุทธากิวิวัฒน์ โดยมีคำถามวิจัยหลักว่า ภรรยาผู้ช่วยทูตทหารมีบทบาทอย่างไรในการสนับสนุนการดำเนินนโยบายการทูตเชิงป้องกันของไทยภายใต้กระบวนการยุทธากิวิวัฒน์ ซึ่งผลการวิจัยสามารถตอบคำถามดังกล่าวได้ ดังนี้

ในพื้นที่สาธารณะ ภรรยาผู้ช่วยทูตทหารทำหน้าที่สร้างเครือข่ายและความไว้วางใจระหว่างประเทศผ่านสมาคมภรรยาผู้ช่วยทูตทหาร การเป็นทูตวัฒนธรรม และการใช้ "ความเป็นมิตรแบบไทย" เป็นทุนทางสังคม ซึ่งเป็นช่องทางที่การทูตทางการไม่อาจเข้าถึงได้โดยตรง นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงทางการเมืองในการสื่อสารคุณค่าของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ต่อนานาชาติ ผ่านรูปแบบที่อ่อนนุ่มและน่าเชื่อถือมากกว่าช่องทางทางการ บทบาทเหล่านี้สอดคล้องกับกระบวนการทำให้เป็นหญิงที่นำคุณลักษณะของความเป็น

ผู้หญิง เช่น ความอ่อนโยนและความเป็นมิตร มาใช้เป็นเครื่องมือเชิงยุทธศาสตร์ (Enloe, 2000; 2016) และสะท้อนแนวคิดอำนาจในการโน้มน้า (Nye, 2004) ที่อาศัยเส้นทางวัฒนธรรมมากกว่าการบังคับ

ในพื้นที่ส่วนตัว ภรรยาผู้ช่วยทูตทหารรับผิดชอบแรงงานทางกายภาพในการดูแลบ้านที่มักทำหน้าที่ทั้งสำนักงาน การเป็นผู้ปกครองดูแลนักเรียนทหารไทยในต่างแดน และแรงงานทางอารมณ์หลายระดับที่ทับซ้อนกัน ตั้งแต่การดูแลสุขภาพจิตของสามีไปจนถึงการกำกับทัศนคติของนักเรียนทหาร แรงงานเหล่านี้ถูกทำให้กลายเป็น "แรงงานแห่งความรัก" (labor of love) ที่ไม่ถูกมองว่าเป็นงานที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ (Federici, 2012) ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของกระบวนการทำให้เป็นแม่บ้าน (housewifeization) ตามแนวคิดของ Mies (1986)

นอกจากนี้กลไกทางอำนาจที่ทำงานในระดับความคิดทำให้ระบบดำรงอยู่โดยไม่ต้องบังคับ กระบวนการยุทธธาภิวัตน์ดำเนินอยู่ผ่านอำนาจวินัยที่ทำให้ภรรยากำกับตนเองโดยอัตโนมัติ (Foucault, 1977) การสร้างความชอบธรรมให้บทบาทดังกล่าวดูเป็นธรรมชาติ (Berger & Luckmann, 1991) และอุปนิสัยฝังลึกที่ฝังโครงสร้างอำนาจไว้ในร่างกายและความเคยชิน (Bourdieu, 1990) ทำให้ภรรยาไม่รู้สึคว่าตนถูกบังคับ แต่รู้สึกว่าจะทนเลือกและภาคภูมิใจในบทบาทที่ปฏิบัติอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดระยะห่างแบบมีวิจารณ์ญาณ (Žižek, 2008)

บทบาทเหล่านี้รวมกันก่อให้เกิดสิ่งที่งานวิจัยนี้เสนอเป็นแนวคิดใหม่ว่า "การทูตผ่านความเป็นหญิงและความเป็นแม่บ้าน" (Feminine-Domestic Diplomacy) ซึ่งหมายถึงกระบวนการที่แรงงานซึ่งถูกจัดประเภทว่าเป็น "งานของผู้หญิง" ถูกแปลงให้กลายเป็น "แรงงานแห่งความรัก" และเป็นทรัพยากรทางการทูตที่ไม่เป็นทางการ โดยไม่เคยถูกนับรวมในระบบอย่างเป็นทางการ แต่กลับเป็นรากฐานที่คำจูงให้การกิจการทูตเชิงป้องกันดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนลักษณะของยุทธธาภิวัตน์ทางสังคม (social militarization) ที่แทรกซึมเข้าสู่สถาบันครอบครัวและบทบาททางเพศสภาพ (Bayer, 2023) และสอดคล้องกับรูปแบบยุทธธาภิวัตน์ภายใน (internal militarization) ที่กองทัพขยายอิทธิพลเข้าสู่พื้นที่ทางสังคมภายในประเทศเพื่อรักษาอำนาจและผลประโยชน์ของสถาบัน (Thee, 1977) การทำความเข้าใจบทบาทนี้ผ่านมุมมองเพศสภาพจึงช่วยเปิดเผยต้นทุนที่ซ่อนเร้น (hidden costs) ของกระบวนการยุทธธาภิวัตน์ที่ผู้หญิงต้องแบกรับ และโครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมทางเพศสภาพซึ่งฝังลึกอยู่ในสถาบันทหารและนโยบายความมั่นคงของไทย โดยที่กองทัพสามารถระดมและใช้ประโยชน์จากแรงงานของผู้หญิงได้อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ โดยไม่จำเป็นต้องบังคับ และโดยที่ภรรยาเองก็ไม่รู้สึคว่าตนกำลังถูกขูดรีด เพราะกระบวนการยุทธธาภิวัตน์ได้ทำงานอย่างแนบเนียนจนแทรกซึมเข้าสู่รายละเอียดเล็กน้อยของชีวิตประจำวัน (Sjoberg, 2013, p. 258) และทำให้ตรรกะของกองทัพกลายเป็นสามัญสำนึกที่ภรรยารู้สึคว่าตนยึดถือโดยเสรีและภาคภูมิใจในที่สุด

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยข้างต้น งานวิจัยนี้เสนอแนะแนวทางการพัฒนาใน 2 ระดับ ได้แก่ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับรัฐและกองทัพ และข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยในอนาคต

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

เพื่อให้การใช้บทบาทของภรรยาผู้ช่วยทูตทหารในการสนับสนุนการทูตเชิงป้องกันเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ยั่งยืน และเป็นธรรม รัฐและกองทัพควรดำเนินการดังต่อไปนี้

1. สร้างกรอบการยอมรับอย่างเป็นทางการ พัฒนาระบบที่กำหนดขอบเขตภาระหน้าที่และตัวชี้วัดการปฏิบัติงานของภรรยาอย่างชัดเจน เพื่อให้แรงงานดังกล่าวได้รับการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลไกสนับสนุนการทูตเชิงป้องกันอย่างเป็นทางการ
2. จัดสรรทรัพยากรและงบประมาณอย่างเพียงพอ จัดหาบุคลากรช่วยเหลือและสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็น เพื่อแบ่งเบาภาระงานบ้านและแรงงานทางอารมณ์ที่มักตกอยู่บนภรรยาเพียงลำพัง
3. พัฒนาระบบการฝึกอบรมที่เป็นมาตรฐาน สร้างหลักสูตรที่ครอบคลุมทักษะที่จำเป็นทั้งในมิติยุทธศาสตร์ เช่น การสื่อสารข้ามวัฒนธรรมและการทูตสาธารณะ และมีติปฏิบัติการ เช่น การจัดงานสังคมและการบริหารงานบ้านในฐานะพื้นที่ที่ถึงสาธารณะ
4. สร้างกลไกคุ้มครองและสนับสนุนครอบครัว จัดตั้งระบบสวัสดิการที่ครอบคลุมการให้คำปรึกษาด้านกฎหมายและอาชีพ การสนับสนุนด้านสุขภาพจิต และการสร้างเครือข่ายระหว่างครอบครัวผู้ช่วยทูตทหาร เพื่อลดความเปราะบางทั้งในระหว่างและหลังการปฏิบัติหน้าที่

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยในอนาคต

แม้งานวิจัยชิ้นนี้จะเปิดเผยมิติที่ถูกละเลยของการดำเนินนโยบายการทูตเชิงป้องกันของไทย แต่ข้อจำกัดที่มีอยู่ชี้ให้เห็นทิศทางการวิจัยในอนาคตสามารถพัฒนาต่อไปได้ดังนี้

1. ขยายขอบเขตทางภูมิศาสตร์ ศึกษาประสบการณ์ของภรรยาผู้ช่วยทูตทหารที่ประจำการในภูมิภาคที่ยังไม่ได้ศึกษา เช่น แอฟริกา ตะวันออกกลาง และอเมริกาใต้ เพื่อตรวจสอบว่าลักษณะที่พบในงานวิจัยนี้เป็นรูปแบบสากลหรือเฉพาะบริบทไทย
2. ดำเนินการศึกษาระยะยาว ติดตามประสบการณ์ของภรรยาตลอดวงจรชีวิตการประจำการ ตั้งแต่ก่อนออกเดินทางจนถึงหลังสิ้นสุดวาระ เพื่อทดสอบข้อเสนอเรื่องการยินยอมเชิงสถานการณ์ว่าเปลี่ยนแปลงหรือสิ้นสุดลงอย่างไรเมื่อเงื่อนไขเชิงสถาบันหมดลง
3. รวมมุมมองจากหลายฝ่าย ศึกษาทัศนะของผู้ช่วยทูตทหาร ผู้บังคับบัญชาในกองทัพ และเจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศ เพื่อให้เห็นพลวัตทางเพศในการทูตเชิงป้องกันจากหลายมุมพร้อมกัน
4. ดำเนินการวิจัยเชิงเปรียบเทียบ ศึกษาเปรียบเทียบกับกองทัพในประเทศอื่น โดยเฉพาะในภูมิภาคอาเซียน เพื่อระบุว่าแนวคิด Feminine-Domestic Diplomacy เป็นปรากฏการณ์เฉพาะของไทยหรือพบได้ทั่วไปในสถาบันทหารอื่น
5. ใช้ระเบียบวิธีแบบผสมผสาน ผสมการวิจัยเชิงปริมาณเข้ากับเชิงคุณภาพ เพื่อวัดผลลัพธ์ของบทบาทภรรยาต่อประสิทธิภาพทางการทูตได้อย่างเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

Reference

- Allen, G. (2018). The rise of the ambassadress: English ambassadorial wives and early modern diplomatic. *The Historical Journal*, 62(3), 617–638.
- Alt, B. L. (2016). *Following the flag: Marriage and the modern military*. Praeger Security International.
- Alvah, D. (2007). *Unofficial Ambassadors: American Military Families Overseas and the Cold War, 1946-1965*. NYU Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt9qfhms>
- Bayer, M., Croissant, A., Izadi, R., & Scheeder, N. (2023). Multidimensional measures of militarization (M3): A global dataset. *Armed Forces & Society*. <https://doi.org/10.1177/0095327X231215295>
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1991). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Penguin Books.
- Bird, C. E. (1999). Gender, household labor, and psychological distress: The impact of the amount and division of housework. *Journal of Health and Social Behavior*, 40(1), 32–45.
- Blaisure, K. R., Saathoff-Wells, T., Dombro, A. L., Pereira, C. A., & MacDermid Wadsworth, S. M. (2012). *Serving military families in the 21st century: Theories, research, and application*. Routledge.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice* (R. Nice, Trans.). Stanford University Press.
- Bueno, A. (2023). (Mis)understandings of defence diplomacy as public diplomacy: Insights from three Spanish elites. *Communication & Society*, 36(2), 325–338.
- Busbarat, P. (2016). “Bamboo Swirling in the Wind”: Thailand’s Foreign Policy Imbalance between China and the United States. *Contemporary Southeast Asia*, 38(2), 233–257. <http://www.jstor.org/stable/24916631>
- Chambers, P. (2023). Creating balance: The evolution of Thailand's defense diplomacy and defense relations. *Journal of Indo-Pacific Affairs*, 7(1), 46–65.
- Chinwanno, C. (1985). Militarization in Thai society. In P. Wallenstein (Ed.), *Global militarization* [pp. 111-122]. Routledge.
- Chucherd, W. (2023). Guidelines for Formulating Defence Diplomacy Strategy in Accordance with the 20-year National Strategy (2018-2037). *National Defence Studies Institute Journal*, 14(1), 17-26.
- Collins, P. H. (1994). *Shifting the center: Race, class, and feminist theorizing about motherhood*. Routledge.
- Cotty, A., & Forster, A. (2004). *Reshaping defense diplomacy: New roles for military cooperation and assistance*. Oxford University Press.
- Craig, L., & Mullan, K. (2011). How mothers and fathers share childcare: A cross-national timeuse comparison. *American Sociological Review*, 76(6), 834–861.

- De Burgh, H. T., White, C. J., Fear, N. T., & Iversen, A. C. (2011). The impact of deployment to Iraq or Afghanistan on partners and wives of military personnel. *International Review of Psychiatry*, 23(2), 192–200.
- Diez, R. G. (2010). *United States military public diplomacy: A powerful instrument of soft power*. Defense Technical Information Center.
- Directorate of Intelligence. (2024). *thamnīap phū chūai thūt fāi thahān Thai Na tāngprathēt ləe thīpruksā thāng thahān pračham khana phūthāen thāwōn Thai pračham Sahaprachāchāt Na ๕nakhōn ni wō yōk pī sōngphanhārōihoksipčhet*. [List of Thai Military Attachés abroad and Military Advisors to the Permanent Mission of Thailand to the United Nations in New York, 2024] Royal Thai Armed Forces Headquarters.
- Drab, L. (2018). Defence diplomacy: An important tool for the implementation of foreign policy and security of the state. *Security and Defence Quarterly*, 20(3), 57–71.
- Eaton, K. M., Hoge, C. W., Messer, S. C., Whitt, A. A., Cabrera, O. A., McGurk, D., Cox, A., & Castro, C. A. (2008). Prevalence of mental health problems, treatment need, and barriers to care among primary care-seeking spouses of military service members involved in Iraq and Afghanistan deployments. *Military Medicine*, 173(11), 1051–1056.
- Enloe, C. (2000). *Maneuvers: The international politics of militarizing women's lives*. University of California Press.
- Enloe, C. (2007). *Globalization and militarism: Feminists make the link*. Rowman & Littlefield.
- Enloe, C. (2014). *Bananas, beaches and bases: Making feminist sense of international politics* (2nd ed.). University of California Press.
- Federici, S. (2012). *Revolution at point zero: Housework, reproduction, and feminist struggle*. PM Press.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Vintage Books.
- Franz, M. R., Kaiser, A. P., Phillips, R. J., Lee, L. O., Lawrence, A. E., Taft, C. T., & Vasterling, J. J. (2020). Associations of warzone veteran mental health with partner mental health and family functioning: Family Foundations Study. *Depression and Anxiety*, 37(11), 1068–1078.
- Friedan, B. (1963). *The feminine mystique*. W. W. Norton & Company.
- Geneva Center for the Democratic Control of Armed Force. (2007). *Defence attachés*. DCAF Backgrounder.
- Gilligan, C. (1993). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press.

- Gingras, A. (2024, July 3). *DC diplomatic spouses take center stage in culture and soft diplomacy*. The Washington Diplomat. <https://washdiplomat.com/washingtons-ambassador-spouses-take-center-stage-in-culture-and-soft-diplomacy/>
- Glenn, E. N. (1992). From servitude to service work: Historical continuities in the racial division of paid reproductive labor. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 18(1), 1–43.
- Golan, G. (1997). Militarization and gender: The Israeli experience. *Women's Studies International Forum*, 20(5–6), 581–586.
- Guérin, E., & Richer, I. (2024). Piloting the home ship: Understanding the deployment experience of Canadian Special Operations Forces Command spouses. *Military Psychology*, 36(2), 168–183.
- Harrell, M. (2001). Army Officers' Spouses: Have the White Gloves Been Mothballed?. *Armed Forces & Society*, 28(1), 55–75.
- Hochschild, A. R. (2003). *The managed heart: Commercialization of human feeling* (20th anniversary ed.) University of California Press.
- Hochschild, A. R., & Machung, A. (2012). *The second shift: Working families and the revolution at home* (Rev. ed.). Penguin Books.
- Karadag, H. (2017). Forcing the common good: The significance of public diplomacy in military affairs. *Armed Forces & Society*, 43(1), 72–91.
- Klinsuk, S & Suwunwijitr, S. (2021). Military and Politics in Thailand. *Journal of Modern Learning Development*, 6(2), 344–353.
- Laungaramsri, P. (2016). Mass surveillance and the militarization of cyberspace in post-coup Thailand. *ASEAS – Austrian Journal of South-East Asian Studies*, 9(2), 195–214.
- Lutz, C. (2001). *Homefront: A military city and the American twentieth century*. Beacon Press.
- Mies, M. (1986). *Patriarchy and accumulation on a world scale: Women in the international division of labour*. Zed Books.
- Naidu, M. V. (1985). Military power, militarism, and militarization: An attempt at clarification and classification. *Peace Research*, 17(1), 2–10.
- Nopprasert, S. (2023). *Royal Attire and Thailand's Foreign Affairs*. International Studies Center, Ministry of Foreign Affairs.
- Nye, J. S. (1990). Soft power. *Foreign Policy*, 80, 153–171.
- Nye, J. S. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. PublicAffairs.
- Offer, S., & Schneider, B. (2011). Revisiting the gender gap in time-use patterns: Multitasking and well-being among mothers and fathers in dual-earner families. *American Sociological Review*, 76(6), 809–833.

- Oliver, W. J. (2020). *Making military wives: Militarizing social reproduction of military families* [Doctoral dissertation, Syracuse University]. Syracuse University Libraries. <https://surface.syr.edu/etd/1253/>
- Pongsawat, P. (2017, November 28). yutthāphi wat. [militarization] *Matichon Online*. https://www.matichon.co.th/article/news_744952
- Praditduang, D. (2022). Militarization of Thai legal system during the coup regime : 2014 – 2019. *Academic Journal of Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus*, 11(2), 66–81.
- Shahid, S. (2021). *Behind every successful diplomat is their spouse: The buffer* [Undergraduate honors thesis, William & Mary]. ScholarWorks. <https://scholarworks.wm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2752&context=honorsthesis>
- Sharp, M. L., Fear, N. T., Rona, R. J., Wessely, S., Greenberg, N., Jones, N., & Goodwin, L. (2015). Stigma as a barrier to seeking health care among military personnel with mental health problems. *Epidemiologic Reviews*, 37, 144–162.
- Shi, X. (2024). "Madame Wellington Koo": A diplomatic wife and a Peranakan representing and socializing for Republican China. *International Journal of Asian Studies*, 21(1), 109–127.
- Singkaew, C. (2022). The Military and Political Development in Thai Society. *Rajapark Journal*, 16(46), 1–23.
- Sjoberg, L. (2010). *Gender and international security: Feminist perspectives*. Routledge.
- Sjoberg, L. (2013). *Gendering global conflict: Toward a feminist theory of war*. Columbia University Press.
- Standing, G. (1999). Global feminization through flexible labor: A theme revisited. *World Development*, 27(3), 583–602.
- Svedberg, E. (2021). Militarization, women, and men: Gendered militarizations. *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*. <https://oxfordre.com/internationalstudies/view/10.1093/acrefore/9780190846626.001>
- Tan, S. S., & See Seng. (2012). Introduction: Defence diplomacy in Southeast Asia. *Asian Security*, 221–231.
- The Defence Committee. (2023). *Defence diplomacy: A softer side of UK defence*. The House of Commons.
- Thee, M. (1977). Militarism and militarization in contemporary international relations. *Bulletin of Peace Proposals*, 8(4), 296–309.
- Tickner, J. A. (2014). *A feminist voyage through international relations*. Oxford University Press.

-
- UN Women. (2022). *The impact of militarization on gender inequality*. Peace and Security Section of UN Women.
- Winger, G. (2014). The velvet gauntlet: A theory of defense diplomacy. *IWM Junior Visiting Fellows' Conferences Proceedings*. Institut für die Wissenschaften vom Menschen.
- Winichakul, T. (1994). *Siam mapped: A history of the geo-body of a nation*. University of Hawaii Press.
- Wood, M. M. (2005). Diplomatic wives: The politics of domesticity and the 'social game' in the US Foreign Service, 1905–1941. *Journal of Women's History*, 17(2), 142–164.
- Wood, M. M. (2020, June). Partners in the service: Foreign service wives a century ago. *The Foreign Service Journal*. <https://afsa.org/partners-service-foreign-service-wives-century-ago>
- Žižek, S. (2008). *The sublime object of ideology* (2nd ed.). Verso.